

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Ömer Engin LÜTEM
E. Büyükelçi
oelutem@avim.org.tr

Öz: *Bu yazı, Eylül-Kasım 2013 ayları arasında Türkiye ve Ermenistan odaklı olarak başlıca gelişmeleri ve özellikle Türkiye-Ermenistan ilişkilerini, Ermenistan'ın Rusya Federasyonunun yönlendirdiği Gümrük Birliği'ne katılma kararını ve Ermenistan'ın güvenlik sorunlarını incelemektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan, Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, Avrupa Komşuluk Politikası, Ortak Güvenlik Antlaşması Teşkilatı, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Serj Sarkisyan, Edward Nalbantyan, Vladimir Putin, Stefan Füle*

Abstract: *This article deals with the main developments focusing on Turkey and Armenia especially Turkey-Armenia relations, the decision of the Armenian Government to adhere to the Custom Union led by the Russian Federation and Armenia's security problems.*

Keywords: *Turkey, Armenia, Azerbaijan, Custom Union, European Union, European Neighborhood Policy, Collective Security Treaty Organization, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Serge Sarkisian, Edward Nalbantyan, Vladimir Putin, Stefan Füle*

I. Türkiye – Ermenistan İlişkileri

Türkiye-Ermenistan ilişkileri protokollerin 10 Ekim 2009 tarihinde imzalanmalarını izleyen yaklaşık dört yıldan beri durağan bir dönem geçirmektedir. Bunun başlıca nedeni protokollerin, çeşitli nedenlerle, uygulanmaya konulamamasıdır.

Uzun müzakerelerden sonra üzerinde anlaşılan protokoller iki ülke arasında normal ilişkiler kurulmasını, bu çerçevede sınırların açılmasını ve işbirliği için bir yapılanmaya gidilmesini öngörmektedir. Ancak protokollerle soykırım iddiaları, tarafların birbirlerinin toprak bütünlüğünün tanınması ve Karabağ gibi sorunlar çözülmemiş olduğundan, uygulanmaya konsalardı bile, anlaşmazlıklar sürecektir ve bunalımlar yaşanmaya devam edecektir. Bu nedenle Türkiye, sorunların çözümü için protokollerini bir araç olarak kullanmak isteyerek, bu belgelerin uygulanmaya başlanması için, mevcut sorunlardan birinin, Karabağ sorununun çözümünü, hiç olmazsa çözüm yoluna girilmesini istedi. Ancak Ermenistan bunu kabul etmedi.

Diğer yandan Ermenistan Anayasa Mahkemesi soykırım iddialarının tartışılmasını önleyen ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünün tanınması konusunda da en azından çekinceler ileri süren bir karar kabul etti. Ayrıca Ermenistan, ABD ve AB'nin de desteğiyle protokollerin, hiç bir ön koşula bağlanmadan, tasdik edilmesini ve yürürlüğe konmasını talep etti. Bunu da sağlayabilmek için, Türkiye'ye baskı yapabilmek amacıyla, o zamana kadar resmi bir talep haline dönüşmemiş olan soykırım iddialarının tanınmasını ve bunun sonuçlarının ortadan kaldırılmasını istedi. Ancak Türkiye, hukuki bir dayanağı bulunmayan bu taleplerin tartışılması yerine, en güncel konu olan ve çözümlendiği takdirde diğer sorunların da çözümlenmesine büyük ölçüde katkı sağlayabilecek olan Karabağ sorununda ilerleme kaydedilmesinde ısrar etti. Ermenistan'ın bunu kabul etmemesi üzerine de iki ülke ilişkilerinde durağan ve aynı zamanda gergin bir durum meydana geldi.

İncelediğimiz dönem içinde Türkiye'nin, mevcut sorunların çözümü için girişimleri devam etti.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, protokollerin müzakeresi sırasında arabuluculuk yapmış olan İsviçre'yi geçen Ekim ayında ziyareti sırasında gazetecilerin kendisine Protokollerin imzalanmasının 4. yılı olduğunu hatırlatması üzerine Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesine önem verdiklerini, ama bu normalleşmenin kalıcı olabilmesi için Güney Kafkasya'daki sorunların da, başta Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Karabağ sorunu olmak üzere, çözüme kavuşturulmasının ve Azerbaycan topraklarındaki işgalin sona ermesinin gerektiğini, protokollerin hayata

geçirilmesi için çok ciddi çabalar sarf ettiklerini, bunların gündemden tümüyle düşmüş olmadığını, ancak Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin aldığı karar, daha sonra bölgede ortaya çıkan tansiyon dolayısıyla protokollerin uygulamak imkanı olmadığını söyledi. Şimdi bazı yaratıcı fikirler ve yeni düşüncelerle mesafe almaya çalıştıklarını belirten Davutoğlu, önümüzdeki dönemde bu konudaki çabaları artıracaklarını, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi halinde, Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerine paralel olarak zaten bu konuların çoğunun belli bir çözüm çerçevesine oturacağını ifade etti¹. Basın haberlerine göre Davutoğlu, İsviçre'nin yeniden devreye girmesini isteyerek bu konuda Dışişleri Bakanı Didier Burkhalter'e eğer Ermenistan önceden belirlenmiş ve Bakü tarafından da kabul edilmiş bir takvim uyarınca işgal edilmiş topraklardan çekilmeye başlarsa Türkiye'nin protokolleri uygulamaya başlayacağını söyledi².

Davutoğlu'nun bu sözlerine Erivan'dan cevap gelmede gecikmedi. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tigran Balayan Protokollerin imzalanmasını üzerinden dört yıl geçtiğini ve bu süre içinde Ermeni tarafının Ankara'dan "yaratıcı fikirler" hakkında devamlı olarak aynı nakaratı dinlediğini, bütün bu beyanların uluslararası toplumun beklediği, protokollerin tasdik edilerek uygulamasını Türk tarafının baltaladığını saklamak için Ankara'nın devamlı girişimlerinden başka bir şey olmadığını³ söyledi.

İktidardaki Cumhuriyetçi Partinin Sözcüsü ve Ermenistan Meclisi Başkan Yardımcısı Edward Sharmazanov İsviçre'nin arabuluculuk yapacağına dair haberler yoğunluk kazandıktan sonra, Türkiye'nin sınırın açmasını Ermenistan'ın "kurtarılmış topraklar"dan çekilmesine bağlaması konusunda, Ermenistan'la ultimatòm diliyle konuşmanın boşuna olduğunu, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin önkoşul olmadan gelişmesi gerektiğini her zaman söylediklerini ifade etti. Ayrıca Azerbaycan'ın Karadağ'da işgal ettiği yerlerden⁴ çekilmesi için Türkiye'nin nüfuzunu kullanmasının, Türkiye'nin de Kuzey Kıbrıs'ın işgaline son vermesinin daha iyi olacağını, Ermeni halkının Karabağ'da yaşamış olduğunu ve yaşamaya devam edeceğini zira Karabağ'ın Ermenistan'ın kutsal vatanının bir parçası olduğunu söyledi.

Dışişleri Bakanı Davutoğlu 21 Kasım 2013 tarihinde TBMM Bütçe Plan Komisyonu'nda girişimlerini tamamlayıcı bazı bilgiler de verdi. Ermenistan ve Azerbaycan'da başkanlık seçimlerinin yapılmış olduğunu, her iki ülke liderinin sahip oldukları halk desteğinin teyit edilmiş bulunduğunu o nedenle

1 "Türkiye-Ermenistan İlişkilerini Geliştirmeye Çalışıyoruz" *Haber7.com*, 11 Ekim 2013.

2 "La position de la Turquie sur le conflit du Haut-Karabagh" *Armenews*, 13 Kasım 2013; "Turkey Asks Swiss Mediation in Armenia-Azerbaijan Conflict" *Today's Zaman*, 12 Kasım 2013.

3 "Yerevan Reacts to Ankara's Remarks on Reviving Relations" *Hürriyet Daily News*, 15 Ekim 2013.

4 Karabağ bölgesinin tamamı, Martakert (Akdere) gibi bazı küçük bir kısımlar hariç, Ermeni işgali altındadır.

şimdi Kafkaslarda barış zamanının geldiğini söyledi. Bu amaçla başlattıkları bir süreç hakkında bilgi vererek, Aliyev'in aşağıda değineceğimiz ziyareti sırasında da bu konunun ele alındığını ifade eden Davutoğlu kendisinin ABD ziyaretinde bu konuyu Dışişleri Bakanı John Kerry ile görüştüğünü söyledi ve Başbakan Erdoğan'ın da Moskova'ya yapacağı ziyarette bu konuyu Başkan Putin ile ele alacağını bildirdi.

MHP Iğdır Milletvekili Sinan Oğan'ın Türkiye-Ermenistan sınır kapısının açılmasına yönelik bir hazırlık olup olmadığı hakkındaki sorusuna, böyle bir çalışmanın olduğunu, Azerbaycan'ı ikna edilebilirse bir sürpriz yapılabileceğini ancak bunun Ermenistan'ın Karabağ'dan çekilmesi şartına bağlı olduğunu söyledi ve “ Bu gerçekleşirse hem sınır kapısı açılır, hem demiryolu açılır. Tabii ki bunu Azerbaycan ile yapmak istiyoruz” dedi⁵. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Levent Gümrükçü bu hususta ek bilgi isteyen Türk gazetecilerine Azerbaycan ile tam bir işbirliği ve eşgüdüm içinde de hareket edildiğini, her türlü gelişmenin beraberce kapsamlı şekilde ele alındığını belirttiikten sonra, Azerbaycan topraklarının işgalinin sonlandırmasına paralel olarak Türkiye'nin Ermenistan'la işbirliği'nin gelişmesine yönelik adımları olumlu olarak değerlendireceğini söyledi, ancak bu konuda henüz Ermenistan ile irtibat olmadığına da ekledi⁶.

Başkan Aliyev yeniden seçildikten sonra ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yaptı. Başbakan Erdoğan ile yaptıkları basın toplantısında Erdoğan, Karabağ'ın sadece Azerbaycan'ın değil ve Türkiye'nin de sorunu olduğunu belirtti. Başkan Aliyev ise Karabağ sorununda Azerbaycan'ın Türkiye'ye olan güveninin tam olduğunu söyledi⁷. Böylece Azeri tarafının Türkiye'nin girişimlerini desteklediği anlaşıldı.

Basın haberlerine göre Ankara bu önerisini Minsk Grubu üyeleriyle de görüşüyordu⁸.

Başkan Aliyev ve Sarkisyan, Minsk Grubunun çabalarıyla iki yıldan beri ilk kez olarak 19 Kasım 2013 tarihinde Viyana'da bir araya geldiler. Bu buluşma hakkında Başkan Sarkisyan Başkan Aliyev'de de sorunu çözme arzusunu gördüğünü, kendisinin de mümkün olduğu kadar kısa zamanda çözümü arzu ettiğini söyledi ve “fakat Azerbaycan tarafı sorunun çözülmesini hangi şartlarla istiyor, biz hangi şartlarla istiyoruz, bütün mesele burada. Yaptığımız görüşmeyi genel olarak ele aldığımızda olumlu değerlendiriyorum. Görüşme, çözüm süreci için yeni bir aşama ve başlangıçtır” dedi; iki ülkenin Dışişleri

5 “Davutoğlu'ndan Sürpriz Ermenistan Hazırlığı” *Aksam.com.tr*, 6 Kasım 2013.

6 “Türkiye Dışişleri Bakanlığı: Ermenistan ile İrtibat Yok” *Bakü-1News.com.tr*, 8 Kasım 2013.

7 “Nagorno-Karabagh is Turkey's Problem Too, Says Erdoğan” *Today's Zaman*, 13 Kasım 2013,

8 Sami Kohen “Azerbaycan ile Bütünleşme... Ermenistan ile Normalleşme?” *Milliyet*, 15 Kasım 2013,

Bakanlarına Aralık ayında müzakerelere başlama talimatı verdiklerini belirtti^{9,10}.

Basın haberlerine göre¹¹ Başbakan Erdoğan 22 Kasım'da Moskova'yı ziyareti sırasında bu konuya Başkan Putin'e açarak Minsk Gurubu'nun kurulduğu 1992 yılından beri hiçbir ilerleme sağlayamadığını belirtti ve barış sürecinin canlandırılmasını bunun için de Türkiye ve Rusya'nın beraberce çalışmasını söyledi.

Böylelikle Türkiye'nin gayretleriyle Güney Kafkaslarda sorunların çözümü için uygun bir konjonktür ortaya çıktı. Basına göre Ankara Kafkaslarda barışçı çözüm için bir yol haritası hazırlamıştı. Bunun esasını Ermenistan'ın Karabağ'ı çevreleyen Azerbaycan rayon'larından (ilçelerinden) çekilmesi, buna bağlı olarak Türkiye'nin (ve Azerbaycan'ın) Ermenistan ile olan sınır kapılarını açması oluşturuyordu. Ermenistan iki rayon'dan çekilmeyi sözlü olarak kabul etmişti. Ermenistan buralardan çekileceğini açıklaması halinde Davutoğlu, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı Bakanlar Toplantısına katılmak üzere gideceği Erivan'da görüşmelerde bulunacak ve sonra sınır açılacaktı¹².

Türkiye'nin, Ermenistan Karabağ ve diğer Azerbaycan topraklarından çekildiği takdirde sınırın açılacağı yolundaki önerisi yeni olmayıp son dört yıl içinde birkaç kez tekrarlanmış ve fakat Ermenistan tarafından kabul edilmemiştir.

Ermenistan Dışişlerinden bu konuda bir tepki gelmezken Millet Meclis Başkan Yardımcısı Edward Sharmazanov, önce beş rayon'dan bahsedilirken şimdi iki rayon'a inildiğini, böyle devam edilirse çekilecek rayon'dan bahsedilemeyeceği gibi alaycı ifadelerle bu habere tepki gösterdi.¹³

Türkiye'nin, Ermenistan Karabağ ve diğer Azerbaycan topraklarından çekildiği takdirde sınırın açılacağı yolundaki önerisi yeni olmayıp son dört yıl içinde birkaç kez tekrarlanmış ve fakat Ermenistan tarafından kabul edilmemiştir. Ermenistan Karabağ'ı çevreleyen yedi rayon'u iade etmeyi Karabağ bölgesinin ileride nasıl bir statüye sahip olacağını saptamasına bağlamaktadır. Bu konuda ise taraflar arasında derin görüş ayrılıkları vardır. Azerbaycan, Karabağ Ermenilerine çok geniş haklar verilerek Azerbaycan'a bağlı olmayı sürdürmesi gerektiğini savunurken, Ermenistan bu bölgenin

9 "Serj Sarkisyan: Azerbaycan Cumhurbaşkanında Sorunu Çözme Arzusunu Gördüm. Ancak bu Yeterli Değil" *NEWS.am*, 23 Kasım 2013.

10 "Yukarı Karabağ'da Yeni Bir Aşama Başladı" *ntvmsnbc*, 24 Kasım 2013.

11 "Erdoğan'dan Putin'e: Kafkaslara Barışı Beraber Getirelim" *Türkiye*, 28 Kasım 2013.

12 "Ermenistan ile ilişkilerde Sürpriz: Çekilme Başlıyor." *Sabah*, 28 Kasım 2013.

13 "Armenian Parliament Vice-Chair on 'Withdrawal From Two Karabakh Rayons'" *News.am*, 28 Kasım 2013.

bağımsız bir devlet olmasında ısrar etmektedir. Türkiye şimdi, Karabağ'ı çevreleyen Azeri rayon'larında Ermeni güçlerinin çekilmesi karşılığında sınırı açma önerisini yenilemekte ve bu önerinin ciddiyetini kanıtlayabilmek üzere de Kars- Gümrü demiryolunun, karayolunun ve sınır tesislerinin onarımına başlandığı anlaşılmaktadır.

Aşağıda ayrıca değineceğimiz üzere, Başkan Sarkisyan, 29 Kasım'da Vilnius'teki Doğu Ortaklığı Ülkeleri Devlet Başkanları Zirvesi'nde Ermenistan ve Avrupa Birliği'nin bir Ortak Bildiri kabul edilmesi münasebetiyle bir konuşma yaptı¹⁴. Esas itibariyle Ermenistan- Avrupa Birliği ilişkilerini ele aldığı bu konuşmada, yeri değilken Türkiye-Ermenistan ilişkilerine de değinerek şunları söyledi: “Avrupa değerlerini tutarlı bir şekilde benimsemesinin Türkiye'nin kendi geçmişi ile barışmasına yardım edebileceğine inanıyorum. Bugün binlerce Türk Ermeni soykırımını kınamakta ve soykırım kurbanlarını bizimle beraber anmaktadır. Ermeni soykırımının yüzüncü yılı arifesinde Türk makamlarının irade göstererek inkâr politikasını reddetmeleri gerektiğine inanıyorum. Türkiye, Avrupa milleti sıfatıyla, Avrupa'yla entegrasyonunu sürdürebilmek için, Avrupa'nın kapalı son sınırını açmak ve Ermenistan ile diplomatik ilişkiler kurmak sorunuyla karşı karşıyadır. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden, ortağımız olarak, Türkiye'nin Ermenistan'a uyguladığı yasadışı ablukayı kaldırması için yükümlülük almalarını ve tutarlılık göstermelerini bekliyoruz.”

Ermenistan ile Avrupa Birliği ilişkilerinin söz konusu olduğu bir toplantıda Ermenistan'ın Türkiye ile olan sorunlarının ortaya atılması gereksizdir. Ancak Sarkisyan'ın bu davranışı ile ülkesinin Avrupa Birliği ile temaslarının zayıflayacağı önümüzdeki dönem için iki mesaj vermek istediği görülmektedir.

Bunlardan birincisi soykırım iddialarının yüzüncü yılı ile ilgilidir ve münasebetle yapılacak etkinlikler için Avrupa ülkelerinden mümkün olduğu kadar fazla destek sağlamaya yöneliktir. Bunun için, son yıllarda özellikle Avrupa'da bazı çevrelerde pek revaçta olan ülkelerin kendi geçmişleriyle barışması sloganının kullanmakta ve ayrıca bazı Türklerin Ermenistan'ın soykırım iddialarını desteklediğini belirterek kendi görüşlerinin haklılığını vurgulamaya çalışmaktadır.

İkinci mesaj Türkiye'nin Ermenistan ile olan sınırını açtırmaya yöneliktir. Bu konuda da “Avrupa'da kapalı son sınır” ve “yasa dışı abluka” gibi bazı sloganlara başvurmaktadır. Oysa Türkiye-Ermenistan sınırı Avrupa'da kapalı

14 “Statement by Serzh Sargsyan, President of the Republic of Armenia at the Third Eastern Partnership Summit” <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/11/29/President-Serzh-Sargsyan-speech-at-the-third-Eastern-Partnership-summit/>

son sınır değildir, (Gürcistan-Rusya sınırı da, ilke olarak, kapalıdır) ayrıca kara sınırı kapalı olmakla beraber, hava sahası açıktır. Türkiye Gürcistan üzerinden Ermenistan ile gittikçe gelişen bir ticaret yapılmaktadır. Kişilerin dolaşımı için bir engel bulunmadığından birçok Ermeni Türkiye’de çalışmakta veya turizm için gelmektedir. Bu nedenle ortada gerçek anlamıyla bir abluka yoktur; uluslararası hukuka aykırı bir durum da mevcut değildir.

Ermenistan Ortaklık Antlaşmasını imzalamış olsaydı Başkan Sarkisyan’ın “Türkiye soykırımı tanısın” ve “sınırı açsın” şeklinde özetlenebilecek bu talepleri Avrupa ülkelerinde destek bulabilirdi. Ancak şimdi Ermenistan’ın Avrupa Birliği’nden uzaklaştığı bir sırada bu tür taleplerin, belirli kesimler dışında, fazla bir yankı uyandırması beklenmemektedir.

Başkan Sarkisyan’ın bu konuşması sırasında Azerbaycan ile ilişkiler ve Karabağ sorunu hakkındaki ifadelerinde ise bir iyimserlik sezilmektedir. Sarkisyan, iki yıl aradan sonra iki ülke başkanlarının Viyana’da buluşmasının olumlu bir olay olduğunu söylemiş ve fakat sonuçlardan bahsetmek için erken olduğunu da eklemiştir. Ayrıca gelecekteki müzakerelerin başarılı olabilmesinin olumsuz beyanlardan kaçınılmasına ve Karabağ’da taraflar arasındaki temas hattında gerginliğin azaltılmasına bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Oysa ne “olumsuz beyanlar” ne de temas hattı boyunca zaman zaman görülen küçük çaptaki çarpışmalar, Ermenistan’ı rahatsız etmekle birlikte, Karabağ sorunun çözümü için önemli etkenler değildir. Bu sorunun çözümü her şeyden önce Ermenistan’ın yayılmacı politikasından vazgeçmesine ve barışın en fazla Ermenistan’ın lehine olacağına inanmasına bağlıdır.

Son olarak Sarkisyan’ın bu konuşmasında Karabağ sorunun çözümü için ihtiyatlı bir iyimserlik gösterirken, Türkiye ile olan sorunlarda ve özellikle soykırım iddialarında her zamanki gibi katı bir tutum sergilemektedir. İleride Karabağ sorunu çözüm sürecine girer ve Türkiye de bu nedenle sınır kapısını açarsa bu olumlu gelişmenin dahi soykırım iddialarını etkilememesi ve Ermenistan’ın 2015 yılı ve sonrasında bu konuda Türkiye’yi soykırım ile suçlamaya devam etmesi ve tazminat istemesi olasıdır.

İleride Karabağ sorunu çözüm sürecine girer ve Türkiye de bu nedenle sınır kapısını açarsa bu olumlu gelişmenin dahi soykırım iddialarını etkilememesi ve Ermenistan’ın 2015 yılı ve sonrasında bu konuda Türkiye’yi soykırım ile suçlamaya devam etmesi ve tazminat istemesi olasıdır.

II. Gümrük Birliği Üyeliği mi? AB Ortaklığı mı?

1. Giriş

Ermenistan'ın bir yandan Avrupa Birliği diğer yandan Rusya'nın kurmak istediği, daha sonra bir Avrasya Birliği'ne dönüşecek olan Gümrük Birliği ile olan ilişkilerini incelediğimiz son yazımızda¹⁵ ekonomik nedenlerle Avrupa Birliği ile entegrasyon isteyen, savunma nedenleriyle de Rusya ile yakın ilişkiler içinde bulunmak zorunda olan Ermenistan'ın, birbiriyle bağdaşmayan bu "tamamlayıcı politika"yı sürdürmesinin zor olduğunu o nedenle Ermenistan'ın, çok uzak olmayan bir gelecekte, Avrasya ve Avrupa Birlikleri arasında bir tercih yapmak durumunda kalacağını bildirmiş ve aslında, Rusya'nın Ermenistan üzerindeki nüfuzu, hatta hakimiyeti dikkate alındığında, bu ülkenin gerçek bir tercih hakkı olmadığını ifade etmiştik. Bu görüşümüz beklenenden çok daha süratli bir şekilde gerçekleşmiş ve 2013 yılında, özellikle ikinci yarısındaki gelişmeler sonucunda Ermenistan, 3 Eylül 2013'de Rusya'nın kurumuş bulunduğu Gümrük Birliğinde yer alacağını resmen açıklamıştır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Ermenistan aslında Avrasya ve Avrupa Birlikleri arasında özgür iradesiyle bir tercih yapmamış, Rusya'nın sahip olduğu ve dikkatle ve özenle kullandığı bazı baskılar sonucunda, Gümrük Birliğini girmek istediğini açıklamak zorunda kalmıştır. Şurasını belirtmemiz gerekmektedir ki Rusya Ermenistan'a doğrudan değil dolaylı baskılar uygulamış ve böylelikle Ermenistan kamuoyunun olumsuz bir şekilde etkilenmesini engellemiştir. Diğer yandan Ermenistan yetkilileri Gümrük Birliği'ne girmeleri için Rusya'dan baskı görmediklerini belirtmeye özen göstermişlerdir. Bu çerçevede Başkan Sarkisyan "Gümrük Birliği'ne üye olmamız için Rusların bizi zorladığını söyleyenlere inanmayınız"¹⁶ demiştir.

Bu konuda bir önceki yazımızda "Rusların Ermenistan'a Baskı Araçları" bölümünde¹⁷ belirttiğimiz baskılara yeniden değinmemizde, okuyucumuza kolaylık olması bakımından, yarar vardır. En önemli baskılardan biri Rusya'nın Ermenistan'a uyguladığı doğal gaz fiyatıdır. Rusya dünya fiyatlarının çok altında Ermenistan'a doğal gaz satmakta ancak bu fiyatları, serbest piyasa fiyatlarına yaklaştırmak için¹⁸, zaman zaman zam yapmaktadır.

15 Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 42, (2012) ss.27-38

16 "Do not believe people who say that Russians make Armenia join Customs Union: President says" *ARKA*, 9 Mart 2013
http://arka.am/en/news/business/do_not_believe_people_who_say_that_russians_make_armenia_join_customs_union_president_says/#sthash.uW5Z8rMv.dpuf

17 Ömer Engin Lütem, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 42, (2012) ss.32-33

18 Rusya serbest piyasa fiyatlarından doğal gaz satmak istediğini tekrarlamakla beraber, uygulamada doğal gazı satış fiyatları ülkelere göre büyük değişiklikler göstermektedir. BU çerçevede, genelde düşük fiyat uygulanan eski Sovyetler Birliği haricindeki ülkelere satılan doğal gazın fiyatının, 1000 m3 için, 313 dolarla 564 dolar arasında olduğu, bu arada Türkiye'nin ortalama 406 dolar ödediği bir incelemeden anlaşılmıştır. "Gazprom Gazı Kime Kaç Dolara Sattığını Açıkladı" *Hürriyet*, 4 Şubat 2013.

Oysa Ermenistan'ın serbest piyasa fiyatlarından doğal gaz satın alması ciddi bir ekonomik krize girmesi anlamına gelmekte ve bu fiyatın makul bir düzeyde tutulması için de Rusya'nın bazı isteklerini kabul etmek zorunda kalmaktadır.

Bu durumun daha iyi anlaşılması için Rusya'nın Ermenistan ekonomisinde öncelikli bir konumundan bahsetmemiz gerekmektedir. Kısaca, halen tüm doğal gaz ve elektrik dağıtım şebekeleri Rus şirketlerinin elindedir. Ayrıca Rusya, bazı hidroelektrik santraller yanında, İğdir'a komşu Metzamor nükleer santralini işletmektedir. Ermenistan demiryolları da bir Rus şirketi tarafından işletilmektedir. Ermenistan, pahalı geldiği için, serbest piyasadan fazla kredi kullanmak istememekte ve koşulları daha uygun olan Rusya'ya başvurmaktadır. Ancak Rusya verdiği kredilerin zamanında geri ödenmesinde ısrarlıdır. Gecikme halinde, bazen, bazı endüstri tesisleri Rusya'ya devredilerek, borç kapatıldığı görülmüştür.

Rusya'da çalışan Ermenilerin ülkelerine gönderdikleri yılda yaklaşık 1 milyar dolar Ermenistan ekonomisi için çok değerlidir.

Ermenistan savunma alanında da Rusya'ya bağlıdır. Önce, Ermenistan'ın Sovyetler Birliği dönemindeki sınırları (Türkiye ve İran ile olan sınırları) halen Rus birlikleri tarafından korunmaktadır. Sonra Ermenistan ordusunun ihtiyaç duyduğu silahların çok büyük bir kısmını Rusya'dan sağlanmaktadır. Nihayet Ermenistan'da, Azerbaycan ile yeniden bir savaş halinde Rusya'nın kendi yanlarında yer alacağı gibi bir kanı, hatta bir inanç olduğu görülmektedir. Bu hususlar, gerektiğinde, Rusya'nın Ermenistan'a baskı yapmasını sağlayan araçlar haline dönüşmektedir.

Bu baskı araçlarına son aylarda yenileri eklenmiştir. Bunlar, kısaca, Rusya'nın Azerbaycan'a milyar dolar tutarında silah satması, Başkan Putin'in Ermenistan ziyaretini devamlı ertelemesi ve resmi sıfatı olmayan ancak Rus Hükümetinin görüşlerini yansıttığında şüphe bulunmayan bazı kişilerin Ermenistan'ı Gümrük Birliği'ne girmesi için uyarması olarak özetlenebilir.

Bu durumda Ermenistan'ın Rusya'nın uygun göreceği bir siyaset çizgisinin dışına çıkması veya aksini yapması olasılığı yok gibidir. Şayet Rusya Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girmesi için fazla ısrar etmez bir görünmüşse bunun, aşırı duyarlı olduğu görülen Ermenistan Kamuoyundan gelebilecek tepkileri önlemek için olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim sonunda Ermenistan, bir duraksama dönemi geçirdikten sonra, Gümrük Birliği'ne girmeyi, sanki hiç baskı altında kalmamış gibi, kendisi kabul etmiş ve Rusya'nın Ermenistan kamuoyundaki olumlu imajı daha da güçlenmiştir.

Bu yılın başında hemen herkes Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile bir Ortaklık Antlaşması imzalayacağı ve bu anlaşmanın aynı zamanda bir "Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi" (Deep and Comprehensive Free Trade Area=DCFTA) anlaşmasını içereceği hususunda mutabıktı. Ermenistan'da bir süre ülkenin hem Avrupa Birliği ile bir Ortaklık antlaşması hem de Rusya ve diğer ülkelerle bir Gümrük Birliği anlaşması imzalanması eğilimi görülmüşse de, Avrupa Birliği'nin DCFTA ile Gümrük Birliği'nin uyuşmasının mümkün olmadığını kesin bir şekilde ortaya koymasından sonra Ermenistan bundan vazgeçmiş ve Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması imzalanması öncelik kazanmıştır. Diğer yandan Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler nedeniyle Gümrük Birliği ile de bir tür bağ kurulması düşüncesinden hareketle bu Birlik ile bir işbirliği anlaşması yapılması veya bir gözlemci statüsü alınmasına çalışılmıştır¹⁹. Ancak Rusya'nın buna sıcak bakmadığını olaylar göstermiştir.

Konuya tamamen siyasi açıdan yaklaşan ve Sovyetler Birliğini oluşturan Cumhuriyetlerin yakın bir işbirliği içine girmesini amaçlayan Rusya için Ermenistan'ın Avrupa Birliğini tercih etmesi anlamına gelen bu davranışını kabul edilebilir görülmediği anlaşılmaktadır. Her ne kadar bazı Ermeni yetkililer Ermenistan'ın, ortaklık dışında tam üye olarak Avrupa Birliği'ne girmesinin söz konusu olmadığını söylese de bu Rusya'yı tatmin etmemiştir.

Rusya'nın bu konuda açıkça Ermenistan'ı eleştirmedeği doğru olmakla beraber bazı olaylar Ermenistan'ın Gümrük Birliği yerine AB ortaklığını tercih etmesinin iki taraf arasında bir anlaşmazlık konusu olduğunu ve memnuniyetsizlik yarattığını göstermektedir. Mesela, Başkan Sarkisyan yeniden seçildikten sonra Mart ayında Moskova'yı ziyaret etmiş ve Başkan Putin ile de görüşmüştür. Ancak bu görüşmede Gümrük Birliği üyeliğinin ele alındığına dair bir haber çıkmamıştır. Bu kadar önemli bir konunun görüşülmemesi mümkün olmadığına göre iki taraf arasında bir mutabakat olmadığını sonucuna varılmaktadır. Rusya, Ermenistan'ın da üye olduğu CSTO (Collective Security Treaty Organization) ülkeleri başkanlarıyla Bışkek'te bir gayri resmi zirve toplantısı düzenlemişti. Sarkisyan bu toplantıya, Ermenistan milli gününe rastlamasını bahane ederek, katılmadı. Oysa geç saatte de olsa, katılması mümkündü. Bu olay da Ermeni basınında doğal gaz fiyatlarının artmasına karşı bir tepki olarak yorumlanmıştır²⁰.

Diğer yandan Ermenistan'ın bir şekilde olsun Gümrük Birliği ile bir ilişki kurmak arzusu Avrupa Birliğinde endişeler uyandırmıştır. Başkan Sarkisyan'ın Haziran ayı sonunda resmi bir ziyaret için gittiği Polonya' da Cumhurbaşkanı Komorowski kendisine, gazeteciler önünde, Ermenistan'ın

19 "L'EU met en garde l'Arménie" *Armenews*, 11 Haziran 2013.

20 "Le président Sarkisian ne se rendra pas à Bichkek pour un sommet informel des alliées de la Russie" *Armenews*, 28 Mayıs 2013.

Rusya ile iyi ilişkiler sürdürmek arzusunu anladığını ancak iki ayrı ekonomik alanda (Gümrük Birliği ve DCFTA) hareket etmesinin mümkün olmadığını söylemiştir²¹.

Avrupa Komisyonu Genişlemeden ve Komşuluk Politikalarından Sorumlu Üyesi Stefan Füle 9 Temmuz'da Ermenistan'a yaptığı ziyaret sırasında basına Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile bir ortaklık anlaşması yapmasına ilişkin müzakerelerin son safhaya ulaştığını bildirmiştir²². Ermenistan'a bazı yardımlar yapılmasının söz konusu olduğunu da belirten Füle bu yardımların, Ermenistan tarafından gerçekleştirilecek reformlara paralel olarak verileceğini de belirterek reformlar arasında demokrasinin geliştirilmesini, temel özgürlüklerin gerçekleştirilmesini, yolsuzluklarla mücadeleyi ve Ermenistan mevzuatını AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesini saymıştır²³. Füle yardımların miktarı hakkında bilgi vermemiş ancak Avrupa Birliği'nin gelecek mali dönemi olan 2014–2020 yılları içinde reformları gerçekleştiren ülkelere daha fazla mali yardım yapılmasının öngörüldüğünü belirtmekle yetinmiştir²⁴. Buna karşılık Ermenistan basınında bu yardımın yıllık 1,5 ilâ 2 milyar dolar olabileceğine dair haberler çıkmıştır²⁵. Diğer yandan Füle Avrupa Birliği'nin Ermenistan'a yapacağı yardımların yanında uluslararası yatırımcıların Ermenistan'a ilgi duymalarına çalışacaklarını belirtmiştir²⁶. Bu konuda Rusya'nın Ermenistan'a hibe niteliğinde bir yardım yapmasının, hiç olmazsa şimdiye kadar, söz konusu olmadığını belirtelim.

Füle mali konular dışında da beyanlarda bulunarak Karabağ sorunun Madrid ilkeleri çerçevesinde çözümlenmesi için Ermenistan'a çağrıda bulunmuş, Ermenistan'ın Türkiye ile olan ilişkilerinin normalleştirilmesine ilişkin olarak da Avrupa Birliği'ne katılması sürecini devam ettirmesi için Türkiye'ye de çağrıda bulunmaya devam ettiklerini, Avrupa Birliği üyeliğinin komşularla iyi ilişkiler yürütülmesinin öngördüğünü söylemiştir²⁷. (Bu sözler Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olabilmesi için komşularıyla olan sorunlarını çözülmesi gerektiği anlamına gelmektedir) Ermenistan-Rusya ilişkilerine ve bu arada Rus doğal gazı fiyatının arttırılmasına ve Rusya'nın Azerbaycan'a silah satışına da değinen Füle, bunların Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması imzalamasına ilişkin olarak, Ermenistan'a bir baskı olup olmadığı hakkında bir yorum yapamayacağını, baskı olup olmadığına Ermenilerin karar vermesi gerektiğini söylemiştir²⁸.

21 "Unclear Geopolitical Directions of Armenia" *Vestnik Kavkaza*, 8 Temmuz 2013.

22 "European Union is loyal to its commitment supporting Armenia: Stefan Füle" *Armenpress*, 9 Temmuz 2013.

23 "Füle Explains EU Integration" *Lragir.am*, 10 Temmuz 2013.

24 Aynı kaynak.

25 "Armenia Between Brussels and Moscow" *Vestnik Kavkaza*, 7 Temmuz 2012.

26 "Füle Explains EU Integration" *Lragir.am*, 10 Temmuz 2013.

27 "Stefan Füle: We Need Partners to Be Always Trusted" *Aysor.am*, 10 Temmuz 2013.

28 Aynı Kaynak

Füle'nın Ermenistan ziyaretinin hemen ardından Moldavya'nın Başkenti Kişinev'de Avrupa Halk Partisi Zirve toplantısı yapılmıştır. Başkan Sarkisyan burada yaptığı konuşmada halen Avrupa Birliği ile müzakere edilmekte olan DCFTA'nın Ermenistan-Türkiye sınırı açılmadığı takdirde gerektiği gibi işleyemeyeceğini belirterek Avrupa Birliğini bu konuda Türkiye'ye baskı yapmasını sağlamaya çalışmıştır²⁹.

Avrupa Komisyonu, 24 Temmuz 2013 tarihli bir basın bildiriyle³⁰ Ermenistan Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği'nin, bir ortaklık anlaşması çerçevesinde, Derin ve Kapsamlı bir Serbest Ticaret Bölgesi (DCFTA) kurulması hususunda o gün mutabık kaldıklarını bildirmiştir. Serbest

Böylelikle Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile, DCFTA dâhil, bir Ortaklık Antlaşması yapılması hususu resmîyet kazanmış oluyordu. Ancak bu anlaşmanın Birlik üyesi diğer ülkelerin onayına sunulması gerektiğinden, imzalanmadan önce paraf edilmesi ve bunun da 28-29 Kasım 2013 tarihinde Vilnius'te Doğu Ortaklığı Programı Zirvesinde yapılması öngörülmüyordu.

Mübadele Bölgesi'nin Ermenistan bakımından ne gibi yararları olacağını özetleyen bu bildiriye, söz konusu anlaşmanın uzun vadede Ermenistan'a 146 milyon Euro kazandıracığı bunun Ermenistan'ın brüt milli hâsılasında % 2,3 bir artışa tekabül ettiği, Serbest Ticaret bölgesi sayesinde Ermenistan'ın Avrupa Birliği ülkeleriyle olan ihracatının %15,2, ithalatının ise %8,2 artmasının öngörüldüğü belirtilmiştir.

Böylelikle Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile, DCFTA dâhil, bir Ortaklık Antlaşması yapılması hususu resmîyet kazanmış oluyordu. Ancak bu anlaşmanın Birlik üyesi diğer ülkelerin onayına sunulması gerektiğinden, imzalanmadan önce paraf edilmesi ve bunun da 28-29 Kasım 2013 tarihinde Vilnius'te

Doğu Ortaklığı Programı Zirvesinde yapılması öngörülmüyordu.

Bu arada Avrupa Komisyonu basın bildirisine paralel olarak Ermenistan'da bir bildiri yayınlanmaması veya Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile anlaşmasının başka bir yolla teyit edilmemesi dikkatleri çekmiştir.

2. Ermenistan'a Baskılar

Ermenistan kamuoyu genelde Rusya'yı desteklemekle beraber son zamanlarda bu ülkeden şikâyetlerin artmakta olduğu da görülmektedir.

29 "President Serzh Sargsyan participated at the summit of the EPP eastern partnership leaders in Chisinau" <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/07/11/President-Serzh-Sargsyan-participated-in-EPP-summit-Moldova/>

30 "L'UE et l'Arménie concluent un accord sur leurs relations commerciales" 24 Temmuz 2013 http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-740_fr.htm

Tahmin edileceği üzere bunların başında doğal gaz fiyatlarındaki artış gelmektedir. % 50 kadar olan bu artış, Ermenistan'ın talebi üzerine Sarkisyan'ın başkan seçilmesinden sonra, Nisan ayında uygulanmaya başlamıştır. Ermenistan Hükümeti bu artışı tüketicilere %18 olarak yansıtarak bu konuda olabilecek eleştirileri büyük ölçüde önlemiş, buna karşın aradaki fark olan yıllık 150 milyon doları kendisi ödemek durumunda kalmıştır. Ermenistan hükümetinin söz konusu 150 milyon doların Rus şirketi Gazprom'un ödemesini istediği, Ermenistan doğal gaz dağıtım şirketi hisselerinin %80'inin Gazprom'un elinde olduğu, geri kalan %20'nin de bu şirkete devri karşılığında Gazprom'un 150 milyonu karşılması için anlaşmaya varıldığına dair haberler basında yer almıştır³¹.

İkinci olarak Rusya'nın Azerbaycan'a yaklaşık bir milyar dolar tutarında silah satmasını saymak mümkündür. Bu satış özellikle Karabağ'da çok olumsuz bir etki bırakmıştır. Mesela 1991 yıllarında bu bölgede Ermeni kumandanı olan Arkady Karapetyan Rusya'yı Karabağ Ermenileri için bir soykırım hazırlamakla suçlamıştır. Karabağ Başbakan Yardımcısı Arthur Agabekyan ise bu silah satışını "haince" olarak nitelendirmiştir. Buna karşın Ermenistan resmi makamların söz konusu satışı normal sayan bir tutum içinde oldukları görülmüştür. Dışişleri Bakan Yardımcısı Shavarch Kocharian bu konuda garip bir benzetme yaparak Rusya'nın Azerbaycan'a silah satışı ticaret ise Ermenistan'ın da Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması imzalanmasının ticaret olduğunu söylemiş³², böylelikle bu iki olayı bir yandan büyütmemeye diğer yandan Rusya Azerbaycan'a silah satmakta serbest ise Ermenistan da Avrupa Birliği ile anlaşma imzalamakta serbest olduğu gibi bir mesaj vermeye çalışmıştır.

Bu arada basit bir olay Ermenistan kamuoyunu Rusya'yı ciddi surette eleştirmeye yöneltmiştir. Rusya'da çalışan Hrachya Harutyunyan isminde bir şoförün kullandığı bir kamyon bir otobüse çarparak 18 kişinin ölümüne neden olmuştur. Yerel basında bu şoför hakkında çıkan sert eleştiriler, üstelik kendisinin bir kadın sabahlığı giydirilerek mahkeme önüne çıkartılması Ermenistan'da Rusya'nın Ermenileri aşağıladığı gibi algılanmış ve daha önce hiç görülmemiş bir şekilde Erivan'daki Rusya Büyükelçiliği önünde gösteriler yapılmıştır. Ermenistan basını da Rusya'yı eleştirmiş ve Rusya'nın Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile yapmak istediği anlaşmalara karşı memnuniyetsizliğini göstermek için bu olayı yarattığı gibi komplo teorileri üretenler olmuştur³³. Rusya'da gitgide güçlenen bir yabancı aleyhtarlığı mevcut olmakla beraber Ermenistan basınının Harutyunyan olayını abartıldığı kanısı edinilmiştir.

31 "Russian-Armenian Deal on Gaz Price Subsidy Agreed" *RFE/RL*, 29 Ağustos 2013.

32 *Arminfo.am* 22 Ağustos 2013.

33 "Chairman of Armenian Helsinki Committee: Russia has used Hrachya Harutyunyan Case as part of its anti-Armenian campaign" *Arminfo.am*, 17 Temmuz 2013.

Bir yandan Ermenistan kamuoyunun aşırı duyarlılığı diğer yandan Ermenistan hükümetini açıkça eleştirilmesinin faydadan ziyade zarar getireceği düşüncesiyle olacak, Rusya Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne üye olmasını savunurken Avrupa Birliği'ne ortak üye olmasını kamuoyu önünde eleştirmekten kaçınmıştır. Diğer yandan, yukarıda da değindiğimiz gibi, Başkan Sarkisyan ve yeri geldiğinde diğer Ermeni yetkililer Gümrük Birliği'ne girmesi için Rusya'nın Ermenistan'a baskı yapmadığını ileri sürmüşlerdir. Ancak Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile ortaklık kurmak niyeti açıkça ortaya çıkınca Rusya memnuniyetsizliğini dolaylı yollarla Ermenistan Hükümetine ve kamuoyuna iletme durumunda kalmıştır.

2009 yılından bu yılın Mart ayına kadar Erivan'da Rusya Büyükelçisi olan Vyacheslav Kovalenko 8 Temmuz'da verdiği bir mülakatta Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılmakta isteksizlik gösterdiğini, diğer yandan Avrupa Birliği ile bir ortaklık anlaşması imzalamaya yakın olduğunu ancak Avrupa Birliği'nin nasihat vermek ve gelecek için bazı vaatlerde bulunmak dışında Ermenistan'a gerçekte ne yardım yaptığının sorulabileceğini söylemiş, Avrupa Birliği ile ortaklık kurmanın, Rusya-Ermenistan ittifakının sınırları olduğunu gösterdiğini ifade ederek bir asır kadar önce bir Ermeni yazarın Ermenistan'ın bekasının (yaşamını sürdürebilmesinin) tek garantörünün Rusya olduğuna dair sözlerini hatırlatmış, diğer bir yazarın da "Ermenistan sadece Rusya ile yaşayabilir veya hiç yaşayamaz" sözlerine de değinmiştir³⁴. Bağımsız Devletler Topluluğu Enstitüsü Direktörü Konstantin Zalutin de Ermenistan'ı Avrasya entegrasyon projesini küçümsemekle eleştirmiştir³⁵.

Rusya Dışişleri Bakanlığı yetkilileri bu konuda konuşmamayı tercih etmişler ancak küçük rütbeli bir memurun konuşmasına izin vermek suretiyle yine de memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir. Rus Federasyonunun Erivan'daki Büyükelçiliğinde Birinci Sekreter olan Aleksander Vasiliev, Avrupa Birliği ile imzalanması öngörülen Ortaklık Antlaşmasını, büyük bir abartmayla, İkinci Dünya Savaşı arifesinden Nazi Almanya'sı ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan ve Doğu Avrupa'da birçok ülkenin istilasına yol açan Molotof-Ribentrop anlaşmasına benzetmiştir³⁶.

Diğer yandan Rusya Güvenlik Konseyi Sekreteri Nikolai Patrushev ile CSTO Genel Sekreteri Boryuzha'nın Haziran ayı sonunda Ermenistan'a yaptıkları, nedeni bildirilmeyen ziyaretlerin³⁷ de Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne üye olmasıyla ilgili olması kuvvetle olasıdır.

34 "Ex-Russian Envoy Warns Armenia Over European Integration Drive" *RFE/RL*, 8 Temmuz 2013.

35 "Sarkisian Calls For EU Pressure on Turkey" *Asbarez*, 12 Temmuz 2013.

36 "Putin Sarkisyan to Hold More Talks on Integration Process" *RFE/RL*, 30 Ağustos 2013.

37 "Unclear Geopolitical Directions of Armenia" *Vestnik Kavkaza*, 89 Temmuz 2013.

Ancak bu uyarıların Ermenistan’da bir etkisi görülmemiştir. Dışişleri Bakan Yardımcısı Shavarsh Kocharian, Vilnius’te ortaklık anlaşması ve DCFTA’nın imzalanacağından emin görülmüş, Ermenistan’ın hem Gümrük Birliği’ne hem DCFTA’ya katılmasında bir sakınca olmadığını söylemiş ve bu düşüncesini Ermenistan’ın Avrupa Birliği’ne ve NATO’ya tam üye olmak istememesiyle açıklamaya çalışmıştır.

Tarihi nedenlerle Rusya’nın Ermenistan’daki prestiji büyüktür. Ancak doğal gaz fiyatlarının arttırılmasının, Azerbaycan’a, esas itibariyle Ermenistan’a karşı kullanılacak silahlar satılmasının ve Hrachya Harutyunyan olayının Rusya’nın kamuoyundaki yerini sarsması gerekirdi. Oysa bir kamuoyu yoklaması Rusya’nın %77,2 oranla Ermenistan’ın en büyük dostu olarak algılandığını ortaya koymuştur. Buna karşılık, anlaşılan nedenlerle, Azerbaycan’ın %62,7 ile en büyük düşman olarak addedildiği ve %32,5 ile de ikinci büyük düşmanın Türkiye olduğunu görülmüştür³⁸.

Diğer yandan Avrupa Birliği üyeliğine (ortak üyeliğine) tam destek verenlerin oranı %26,4’dür³⁹. Gümrük Birliğini destekleyenlerin oranı ise %61’dir⁴⁰. İktidardaki Cumhuriyetçi Parti ile başlıca muhalefet partilerinin Avrupa Birliği ile ortaklığı desteklediği, küçük Komünist Partisi hariç, bu ortaklığa açıkça karşı çıkan parti olmadığı düşünüldüğünde Ermenistan’a ne gibi yarar getireceği açık olmayan Gümrük Birliği’nin bu derecede taraftar toplamasını anlamak zordur. Bir Rus yayının şu görüşü bir açıklama olabilir: “Ermenistan’ın siyasi alandaki seçkin kişilerinin %80’i Batı, buna karşı halkın %80’i Rusya taraftarıdır”⁴¹.

Bu arada Rusya’nın Ermenistan’a uyguladığı dolaylı baskıları Ortaklık Antlaşması imzalayacak diğer eski Sovyetler Birliği üyelerine de doğrudan uygulamaya başladığını belirtmemizde yarar vardır. Rusya Başbakan Yardımcısı Dimitri Rogozin Moldavya’nın Ortaklık Antlaşmasını imzalamasının ciddi sonuçları olacağını söylemiş, bu bağlamda Moldavya’nın Rusya’ya şarap ihracında güçlükler çıkarabileceği anlaşılmış, nitekim. Moldavya şaraplarının Rus sağlık ve güvenlik kurallarına uymadığı için bunların ithalinin yasaklanabileceğine dair haberler çıkmaya başlamıştır⁴². Ardından bu ithalat durdurulmuştur. Avrupa Birliği üyesi Romanya Moldavya’dan şarap ithalatını arttıracığını açıklamış, Avrupa Komisyonu ise

38 “How the Armenian Population Assesses the General Situation of the Country” *Caucasus Analytical Digest*, No.53-54, 17 Temmuz 2013, ss. 36-40

39 Aynı kaynak AB’yi “aşağı yukarı destekleyenler” diye bir kategori daha olduğunu ve bunların oranının % 28,1 olduğunu belirtmektedir. Bunların ileride AB üyeliğine destek verecek kişiler olabileceği düşünülebilir.

40 *Vestnik Kavkaza*, 9 Temmuz 2013.

41 *Vestnik Kavkaza*, 30 Nisan 2013

42 “AB, Ermenistan’ı Rusya’nın Gümrük Birliğine Kaptırdı” *Euractiv.com.tr*, 4 Eylül 2013.

Moldova şarapları kotasının arttırılmasını incelemeye başlamıştır⁴³. Bu önlemler sayesinde Moldavya 29 Kasım'da Vilnius'te Ortaklık Antlaşmasını imzalamıştır.

Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması imzalamakta kararlı olan ve bu konuda Rus baskılarına direnen Ukrayna için ise ayrı bir yol denenmiştir. Putin'in danışmanlarından Sergey Glyazev Ukrayna'nın Gümrük Birliği'ne katıldığı takdirde, Rus doğal gazına uygulanacak indirimler sayesinde 8 milyar dolar kar edeceğini ayrıca bu ülkeye mali yardımda bulunulacağını söylemiştir⁴⁴. Sonunda bu ülkede Ortaklık Antlaşmasını imzalamamış ancak bu karar ülkede büyük protesto gösterilerine neden olmuştur.

Rusya'nın baskıları Avrupa Birliği'nin tepkisini çekmiş ve bu konu Avrupa Parlamentosu'nda görüşülmeye başlanmıştır. Burada bir konuşma yapan Stefan Füle, Rusya'nın bu baskılarının kabul edilemez olduğunu ve 21.yüzyılda Avrupa'da uluslararası ilişkilerin böyle yürütülmemesi gerektiğini belirttikten sonra Avrupa Birliği ile yapılan ortaklık antlaşmalarının Rusya'nın aleyhine olmadığını, aksine Rusya'nın Avrupa entegrasyonundan büyük ölçüde yararlanacağını söylemiştir⁴⁵.

Avrupa Parlamentosu genel olarak ortaklık anlaşmaları ve özel olarak da Rusya'nın baskıları konusunda 12 Eylül 2013 tarihinde kabul ettiği uzun bir kararda⁴⁶, özetle, ülkelerin iç işlerine karışmama, ülkelerin egemenliği, devletler arasında iyi işbirliği ve diğer bazı ilkelerin uluslararası ilişkileri yönettiği hatırlatıldıktan sonra, Rusya tarafından uygulanan baskıların kabul edilemez olduğu bildirilmiş ve Rusya'dan bunlardan kaçınması istenmiştir. Ayrıca Avrupa Komisyonundan da Avrupa Birliği ortaklarının savunmak için gerekli önlemlerin alınması talep edilmiştir.

Avrupa Parlamentosunun bu kararının, Rusya için bir uyarı olmakla beraber, bir fikir beyanı veya bir tavsiye niteliğinde olduğundan, ciddi bir etki yaptığını söylemek mümkün değildir.

3. Ermenistan Rusya'ya Direnemiyor

Avrupa'da Ermenistan'dan gelen haberlerin etkisi altında Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girmeyeceği ve bu birlik ile bir protokol imzalamak veya

43 "EU Warns Russia Over Trade Threats to Ex-Soviet Bloc" *BBC*, 12 Eylül 2013.

44 "AB, Ermenistan'ı Rusya'nın Gümrük Birliğine Kaptırdı" *Euractiv.com.tr*, 4 Eylül 2013.

45 "EU Deplores Russian Pressure on Eastern Neighbors" *RFE/RL*, 12 Eylül 2013.

46 "Résolution du Parlement européen du 12 septembre 2013 sur la pression exercée par la Russie sur des pays du partenariat oriental (dans le contexte du prochain sommet du partenariat oriental à Vilnius) (2013/2826(RSP))" <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0383+0+DOC+XML+V0//FR&language=FR>

gözlemci olmak gibi gevşek bir ilişki kurmakla yetineceği, buna karşın 29 Kasım 2013 tarihinde Vilnius'te Avrupa Birliği ile DCFTA dahil, bir Ortaklık Antlaşması imzalayacağına inandığı bir sırada Başkan Sarkisyan 3 Eylül 2013 tarihinde Rusya'ya giderek Başkan Putin ile buluşmuş ve Ermenistan'ın önce Gümrük Birliği'ne katılmak sonra da Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasına iştirak etmek kararında olduğunu belirten bir Bildiriyi imzalamıştır.

Söz konusu Bildirinin Türkçe çevirisi şöyledir:

*Ermenistan ve Rusya Başkanlarının Ortak Bildirisi*⁴⁷

3 Eylül 2013 tarihinde Moskova'da yapılan müzakerelerin sonucu olarak, Ermenistan Cumhuriyeti Başkanı S. Sarkisyan ve Rusya Federasyonu Başkanı V. Putin, Avrasya bölgesinde ekonomik entegrasyon sürecini daha da geliştirme amacını teyit etmişlerdir.

Bu çerçevede Ermenistan Cumhuriyeti Başkanı S. Sarkisyan Ermenistan Cumhuriyetinin Gümrük Birliği'ne katılması ve bu amaçla gerekli adımların atılması ve daha sonra Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasına iştirak etmesi kararını açıklamıştır.

Rus Federasyonu Başkanı V. Putin Ermenistan Cumhuriyetinin yukarıda değinilen kararı için desteğini ifade ederek Rus tarafının bu süreçte Ermenistan Cumhuriyetine kapsamlı bir şekilde yardım etmeye hazır olduğunu beyan etmiştir.

Bu bildiriye göre Ermenistan'ın yükümlülükleri şunlardır:

- a. Ermenistan Gümrük Birliği'ne katılacaktır; bunun için gerekli adımları atacaktır.
- b. Daha sonra Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulmasına da katılacaktır.

Diğer yandan iki Devlet Başkanı aynı gün bir Ortak Bildiri de yayınlamışlardır⁴⁸. Bu belgede başkanların, ülkelerinin Avrasya bölgesinde ekonomik entegrasyon gitmesine ilişkin olarak ayrı bir bildiri yayınladıkları belirtildikten sonra, diğer bazı konulardaki mutabakatları bildirilmektedir. Bunların önemli noktaları şöyle özetlenebilir:

47 "Joint Statement on the results of the visit of the President of the Republic of Armenia to the Russian Federation" 3 Eylül 2013 <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/03/President-Serzh-Sargsyan-and-President-Vladimir-Putin-joint-statement/>

48 Aynı kaynak

- a. Karabağ anlaşmazlığın sadece barışçı yollarla çözümlenmesine taraftar oldukları, bu konudaki çalışmaların Minsk Grubu Eş Başkanları tarafından yürütülmesi, güç kullanmama veya güç kullanma tehdidinde bulunmama, devletlerin toprak bütünlüğü, eşit haklar ve halkların kendi kaderini tayin etmeleri ilkelerinin esas alınması,
- b. İki ülke arasındaki siyasi-askeri ve askeri-teknik alanlarda işbirliğinin daha da güçlendirilmesi ve geliştirilmesi. Bu ifadeleri Rusya'nın Ermenistan'a, siyasi koşullar dikkate alınarak, teknik alanda ileri silahlar vereceği/satacağı şeklinde anlamak uygun olacaktır.
- c. İki ülkenin Ermenistan ekonomisinin modernleşmesine ve faaliyet alanlarının çeşitlenmesine hazır olduğu. Bununla Rusya'nın Ermenistan'a ekonomik alanda yardım yapacağı belirtilmek istenmektedir.
- d. İki başkanın Ermenistan'daki nükleer santralin çalışması sürdürmesinin ve yeni bir nükleer santral inşa edilmesinin önemini not ettikleri. Burada Rusya'nın yeni bir nükleer santral kurmak için bir taahhütte bulunmadığı dikkati çekmektedir.
- e. İki başkanın altyapı, demiryolları ve kara yolları inşası konusundaki ortak programların uygulanması için devamlı çaba gösterilmesinin önemini vurguladıkları. Bu konuda da Rusya'nın açık bir taahhütte bulunmadığı görülmektedir.

Yukarıda açıkladığımız iki bildirin imzalanmasından sonra Başkan Sarkisyan bir konuşma⁴⁹ yaparak bu belgelerin içeriği hakkında kısa bilgi vermiştir. Sarkisyan genel hatları itibariyle imzalanan belgelerin içeriğine uygun konuşmuş ancak Avrupa Birliği konusunda bu belgelerde yer almayan bir hususa değinerek alınan kararların Ermenistan'ın Avrupa Birliği organlarıyla diyalogunu önlemediğini, Ermenistan'ın Avrupalı ülkelerin yardımıyla ciddi yapısal reformlar gerçekleştirdiğini, bu anlamda bugün geçmiş yıllara göre daha etkili ve rekabetçi bir devlet olduğunu söylemiş ve Ermenistan'ın reformları sürdürmek için kararlı olduğunu belirtmiştir.

Sarkisyan, Putin'in önünde ülkesinin Avrupa Birliği ile bazı ilişkiler sürdüreceğini söylemekle ileride bu ilişkiler nedeniyle Rusya ile bir sıkıntı çıkmasını önlemeye çalışmıştır. Diğer yandan Avrupa Birliği ile yürütülecek ilişkilerin merkezinde reformların olacağını belirterek bu Birliği memnun eden bir ifade de bulunmuştur.

49 "The RA President Serzh Sargsyan's remarks at the press conference on the results of the negotiations with the RF President Vladimir Putin" 3 Eylül 2013 <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/03/President-Serzh-Sargsyan-working-visit-to-Russian-Federation/>

Başkan Putin yaptığı konuşmada⁵⁰ Rusya-Ermenistan ilişkilerinin ekonomik yönü üzerinde durarak ticaret hacminin 1,2 milyar dolara ulaştığı, Rusya'nın Ermenistan'da 3 milyar dolarlık yatırımı bulunduğu, bunun tüm yabancı yatırımların yarısına yakın olduğu, Ermenistan'da 1.300 kadar Rus şirketinin çalıştığı, Rusya tarafından işletilen Ermenistan demiryollarına 500 milyon dolar yatırım yapıldığı gibi bazı bilgiler vermiştir. Başkan Putin'in bu sözleri Rusya'nın Ermenistan'da her alanda var olduğunu hatta bu varlığın bir tür hâkimiyete dönüşmekte bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Böylelikle, hayli uzun süren bir süreç sonucunda, Ermenistan Avrupa'ya karşı Avrasya'yı tercih etmiş, daha doğrusu tercih etmek durumunda kalmıştır. Bu tercihte herhangi bir cazip teklif değil, Rusya'nın dolaylı olarak uyguladığı baskılar belirleyici olmuştur.

Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılacak olmasının kendisine bazı çıkarlar getirmiş veya getirecek olmasını gerektirmektedir. Ekonomik alanda somut olarak ne kazanıldığı belli değildir. Daha ziyade bu katılmanın "Ermenistan için yeni ekonomik perspektifler getireceği" gibi belirsiz bir formül kullanıldığı görülmektedir⁵¹. Bundan, Rusya'nın Ermenistan'a mali yardım vaat etmediği sonucuna varılmaktadır. Doğal gaz fiyatlarındaki indirim, dağıtım şebekesinin tamamının Rusya'ya verilmesi karşılığında öngörüldüğünden, bir yardım olarak yorumlanamaz. Buna karşın Ermenistan DCFTA dâhil Avrupa Birliği ile bir Ortaklık Antlaşması imzalasaydı Birlikten çeşitli projeler için 1 milyar kadar, hatta daha fazla, mali yardım alacaktı, ayrıca Birliğin tavsiyesi veya garantisi üzerine uluslararası bazı kredilere de daha kolaylıkla ulaşacaktı. Gümrük Birliği böyle imkânlar sunmamaktadır.

Bu durumda ekonomik alanda belirli bir yarar sağlamayan Ermenistan'ın neden Gümrük Birliğini tercih ettiği sorusu akla gelmektedir. Bazı basın haberlere göre Ermenistan güvenlik mülahazalarıyla Rusya'nın yanında yer

Sarkisyan genel hatları itibariyle imzalanan belgelerin içeriğine uygun konuşmuş ancak Avrupa Birliği konusunda bu belgelerde yer almayan bir hususa değinerek alınan kararların Ermenistan'ın Avrupa Birliği organlarıyla diyalogunu önlemediğini, Ermenistan'ın Avrupalı ülkelerin yardımıyla ciddi yapısal reformlar gerçekleştirdiğini, bu anlamda bugün geçmiş yıllara göre daha etkili ve rekabetçi bir devlet olduğunu söylemiş ve Ermenistan'ın reformları sürdürmek için kararlı olduğunu belirtmiştir.

50 "Putin, Armenian President Adress Media After Talks – Kremlin Transcript" *President of Russian Federation Website*, 4 Eylül 2013.

51 Bu formül iktidardaki Cumhuriyetçi Parti Sözcüsü ve Meclis Başkanı Edward Sharmazanov tarafından kullanılmıştır. "Un officiel arménien affirme que la sécurité de l'Arménie va être boostée" *Armenews*, 27 Eylül 2013.

almıştır. Bu konuda basında somut sayılabilecek bilgiler vardır. Bir habere göre⁵² Rusya Güvenlik Konseyi Sekreteri Nikolay Patrushev Ermenistan'a yukarıda değindiğimiz ziyareti sırasında iki ülke arasında askeri ve teknik işbirliği konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma Ermenistan'a Rus fabrikalarından doğruca silah satın alma hakkını vermektedir. Böylelikle silahlar daha ucuza mal olabilecektir. Ayrıca Rus ordusunda kullanılan silahları da satın alınabilecektir. Diğer yandan Rusya ile Ermenistan bir ortak savunma şirketi kuracaklardır. Burada mühimmat imalatıyla silah ve gereçlerin bakımının söz konusu olacağı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Gümrük Birliği vesilesiyle Ermenistan'ın ekonomik alanda olduğu kadar savunma alanında da Rusya'ya bağlandığı, daha ziyade mevcut bağların arttığı görülmektedir. Hayati olarak nitelendirilebilecek savunma alanında tek ülkeye muhtaç olmak genelde iyi sonuçlar vermemektedir.

Kısaca dışarıdan bakıldığında Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girmekle, gerek ekonomik gerek savunma alanlarında iyi bir iş yapmamış olduğu kanısı uyanmaktadır. Ancak sınırlarının bir bölümü Rusya tarafından korunan, silahlarını Rusya'dan alan, demiryolları ile doğal gaz ve petrol dağıtımı Rusya'nın elinde bulunan, ülke elektriğinin önemli bir bölümünü sağlayan tek nükleer santrali Rusya'nın çalıştırdığı ve onardığı dikkate alındığında Ermenistan'ın Rusya'nın ülkedeki bu hâkim durum karşısında, kendisine söyleneni yapmak dışında, bir seçeneği bulunmadığı da görülmektedir. Bu durumda Ermenistan'ın egemenliği göreceli bir hal almıştır. Ancak Rusya bu üstün durumu sadece kendi çabasıyla değil Ermenistan Hükümetlerinin rızası ile de elde etmiştir. Bu bakımdan ileride Rusya'nın bazı tutumlarından şikâyet edildiği takdirde, iki ülkenin bu kadar yakınlaşmasında Ermenistan'ın payının çok büyük olduğu hatırlanacak ve şikâyetler de ona göre değerlendirilecektir.

Diğer yandan Rusya, Ermenistan Gümrük Birliği'ne katılmayı kabul ettikten sonra dahi, Ermenistan'ı savunulması kartını, kamuoyunu etkilemek amacıyla, oynamaya devam etmektedir. Bunun için de alışılmamış bir usul kullanılarak Gümrük'deki Rus üssünün komutanı Albay Andrey Ruzinsky'e bir beyanat verdirilmiştir. Adı geçen Ermenistan-Azerbaycan ihtilafının bir çatışmaya neden olabileceğini, Azerbaycan'ın güç kullanarak Karabağ üzerindeki haklarını geri almaya kalkarsa, Gümrük'deki askeri üssün Kolektif Güvenlik Antlaşmasından (CST) doğan yükümlülükleri gereğince silahlı bir müdahalede bulunabileceğini söylemiştir⁵³.

Üst komutanının bu sözleri hayli yankı uyandırmıştır. Bu yazımızın "Ermenistan'ın Güvenlik Sorunu" kısmında açıkladığımız gibi CST'nin 4. maddesine göre taraf ülkelerden herhangi birine karşı bir saldırı halinde, diğer

52 "Armenia and Russia to Ratify Direct Weaponry Purchase Deal" *Vestnik Kavkaza*, 24 Eylül 2013.

53 "Lack of Response to Russian Commander's Remarks" *Turan News Agency*, 31 Ekim 2013.

tüm taraf ülkeler, askeri olanlar dâhil, gerekli yardımı sağlayacaklar ve ellerindeki olanaklarla bu ülkeye destek vereceklerdir. Ermenistan CST'yi uygulayan CSTO'nun (Collective Security Treaty Organization) üyesi Azerbaycan ise değildir. Ancak, bir saldırı halinde CST üyesi ülkelerin müdahalesi otomatik olmayıp oy birliği ile karar alınmasını gerektirmektedir. Normal koşullarda bu teşkilatın Müslüman (ve Türk kökenli) üyelerinin Azerbaycan'a karşı güç kullanılmasına izin vermeleri olasılığı yok gibidir.

Bu arada Ruzinsky'nin sözlerinde sorun olan husus adı geçen "Azerbaycan'ın güç kullanarak Karabağ üzerindeki haklarını geri almaya" kalması halinde Gümrü'deki askeri üssün müdahalede bulunabileceğine dair ifadelerdir. Karabağ hukuken Ermenistan toprağı olmadığına ayrıca bunu iddia eden de bulunmadığına göre Rus üssü neye dayanarak bu müdahaleyi yapacaktır? Bu arada CSTO Başkanı Nikolay Bordyuzha'nın Karabağ'ın bu teşkilatın sorumluluk alanına girmediğine dair beyanları olduğu da bilinmektedir⁵⁴.

Biz Albay Ruzinsky'nin beyanının daimi bir güvenlik endişesi içinde bulunan Ermenistan kamuoyunu tatmin etmeye yönelik olduğunu düşünüyoruz. Nitekim o tarihlerde yapılan bir kamuoyu araştırmasında Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılma kararını onaylayanların oranı %67'den %86'ya çıkmıştır⁵⁵.

Böylece Ermenistan kamuoyunda olumlu bir hava yaratıldıktan sonra Rusya Savuma Bakanlığında Güvenlik Dairesi Başkanı General Anatoli Vaysak Rus üssünün Karabağ anlaşmazlığına karışamayacağını zira bu bölgenin ne Rus ne de Ermenistan toprağı olduğunu, o nedenle CSTO ile ilgisi bulunmadığını söyleyerek kasıtlı olarak yapılan gafı düzeltmiştir⁵⁶.

4. Tepkiler, Eleştiriler

Ermenistan'ın birdenbire bir U dönüşü yaparak müzakerelerini bitirmiş olduğu Avrupa Birliği Ortaklık Antlaşması ve DCFTA yerine Rusya'nın güdümündeki Gümrük Birliğini tercih etmesi uluslararası alanda bir sürpriz olarak görülmüş ve bazı tepkilere yol açmıştır.

a. Avrupa Komisyonu

Avrupa Komisyonu tarafından yapılan bir açıklamada⁵⁷ Ermenistan'ın

54 "Lack of Response to Russian Commander Remarks" *Turan News Agency*, 31 Ekim 2013.

55 "86% of Armenian Respondants Has Favorable Attitude Towards Custom Union Accession" *NEWS.am*, 8 Kasım 2013.

56 "La protection de la Russie ou comment lire entre les lignes..." *ArmeniaNow*, 8 Kasım 2013.

57 "Deep Free Trade Agreement Compatible With CIS Economic Cooperation:EU" *ARKA*, 5 Eylül 2013.

Gümrük Birliği'ne katılma isteğinin not edildiği, Ermenistan'ın niyetlerinin ne olduğu ve DCFTA ve Ortaklık Antlaşması yükümlülükleri ile Gümrük Birliği hükümlerinin basıl bağdaşabileceği hakkında bu ülkeden bilgi alınmak istendiği, bu konudaki istişareden sonra Komisyonun ilerisi için gerekli sonuçlara varabileceği bildirilmiştir.

Görüldüğü üzere Avrupa Komisyonun tepkisi ölçülüdür. Ermenistan'dan gelecek bilgilere göre tutumun belirleneceğini ifade etmenin ötesine geçmemektedir. Buna karşın Birliğin bazı yetkilerinin tepkileri daha değişiktir. Avrupa Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyesi Stefan Füle Ermenistan'ın Vilnius'te Ortaklık Antlaşmasını paraf etmesini beklemenin artık zor olduğunu, şu anda ellerindeki bilgilere göre Gümrük Birliği ile Ortaklık Antlaşması ve DCFTA'nın yükümlülükleri arasında uyum sağlamanın sorunlu görüldüğünü söylemiştir⁵⁸.

Avrupa Birliği'nin siyasi kanadından gelen tepkiler daha serttir. Avrupa Parlamentosunun Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Elmar Brok, Rusya'nın Ermenistan'a Karabağ konusunda baskı uyguladığını, Ermenistan gibi küçük bir ülkeyi bu karara zorlamak için şantaj yaptığını belirttikten sonra Avrupa Birliği'nin gelecekte de Ermenistan'la ilişkilerini sürdürülmesini destekleyeceğini ancak Erivan için Avrupa perspektifinin bittiğini söylemiştir⁵⁹.

Avrupa Birliği organlarından olmamakla beraber bu Birliği desteklemek amacıyla kurulmuş olan, merkez sol eğilimli ve genelde Ermenistan'a yardımcı olan Avrupa Halk Partisi (European People Party) bu konuda kabul ettiği bir kararda Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılma kararından üzüntü duyulduğunu, bunun Ermenistan'ın Avrupa Birliği'ne katılma çabalarını baltaladığını, Rusya'nın başını çektiği Gümrük Birliği'ne katılmanın Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması imzalamasıyla uyuşamayacağını bildirmiştir⁶⁰.

b. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Birliği'nin bir organı olmakla beraber Avrupa Parlamentosunun bazen Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği Konseyinden farklı tutumlar alabilmektedir. Ermenistan'ın ani bir kararla Gümrük Birliği'ne katılmayı kabul etmesine Avrupa Komisyonunun ölçülü bir tepki gösterdiğini ve özellikle Ermenistan ile olan ilişkileri olanaklar ölçüsünde korumaya çalıştığını yukarıda gördük. Avrupa Parlamentosunda ise, Ermenistan çok açık

58 "EU Signals No Association Agreement With Armenia" *RFE/RL*, 6 Eylül 2013.

59 "Putin Ermenistan'ı AB'den kopardı" *abhaber*, 5 Eylül 2013.

60 "EU Signals No Association Agreement With Armenia" *RFE/RL*, 6 Eylül 2013.

bir şekilde eleştirilmemiş olmakla beraber, parlamentonun çoğunluğunun Gümrük Birliği'ne katılma kararından hoşnut olmadığını gösteren olaylar olmuştur.

Bunlardan birincisi Parlamentonun bazı üyelerinin Ermenistan-Avrupa Birliği Komisyonunun parlamentolar arası işbirliği için 28–29 Ekim tarihinde Erivan'a yapağı ziyareti ertelemeleridir. Bu ertelemenin nedeni açıklanmazken Ermeni basınında bunun Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılma kararını protesto amacıyla olduğuna dair haberler çıkmıştır ki⁶¹ bunların doğru olması kuvvetle olasıdır.

İkincisi olay çok daha önemlidir. Avrupa Parlamentosu 23 Ekim 2013 tarihinde “Avrupa Komşuluk Politikası: Ortaklığın Güçlendirilmesine Doğru” kısa başlığını taşıyan bir karar kabul etmiştir⁶². Bu kararda komşuluk politikası uygulanan ülkelerle ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Ermenistan'ın demokratik standartları ve Ortaklık Antlaşması gereksinmelerini yerine getirmede ilerlemeler kaydettiği belirtilmekle beraber demokrasi alanında eksiklikler bulunduğu, iyi idare, kanunların uygulanması, adli sorunlar ve yolsuzluklara karşı mücadele alanlarında da ilerlemeler kaydedilmesi gerektiği ifade olunmaktadır. Metinde Ermenistan Başkanının Gümrük Birliği hakkındaki son kararı için üzüntü duyulduğu ifade olunmakta, böyle bir politikanın Ortaklık Antlaşması ile bağdaşmadığı belirtilmekte, parlamento incelemesi olmadan ve Ermeni toplumunda açık bir şekilde tartışılmadan Gümrük Birliği'nin tercih edilmesine esef edilmekte ve Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile ilgili reformları sürdüreceği ümit edilerek Avrupa Birliğiyle işbirliğine devam edilmesi çağrısında bulunmaktadır.

Kararda Karabağ konusunda şu hususlara yer verilmiştir. Önce Doğu Ortaklığı ülkelerinden birinin bir diğeri topraklarını işgal etmesinin Doğu Ortaklığının ilke ve amaçlarını ihlal ettiği bildirilmektedir. Sonra Karabağ sorununun çözümü için uyulması gereken karar ve ilkeler hatırlatılmakta ve bunların BM Güvenlik Konseyinin 1993 yılında kabul ettiği 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlar ile Başkan Obama, Medvedev ve Sarkozy tarafından 10 Temmuz 2009 tarihinde L'Aquila'da kabul edilmiş ortak bildiride yer alan Minsk Grubu Temel İlkeleri olduğu belirtilmektedir.

Bu kararda sözü edilen BM Güvenlik Konseyinin 1993 yılında kabul ettiği dört kararın en önemli maddeleri işgal güçlerinin Azerbaycan topraklarından geri çekilmesine dair olanlarıdır. L'Aquila Bildirisinde yer alan ilkeler

61 “EU Members of Parliaments Cancel Visit to Yerevan” *Vestnik Kavkaza*, 23 Ekim 2013.

62 “European Parliament resolution of 23 October 2013 on the European Neighbourhood Policy: towards a strengthening of the partnership. Position of the European Parliament on the 2012 reports. (2013/2621(RSP))” <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0446+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>

arasında Karabağ'ı çevreleyen toprakların Azerbaycan kontrolüne verilmesi, Karabağ için güvenliği ve kendini idare etmeyi de içeren geçici bir statü kabulü, mültecilerin yerlerine dönmesi gibi daha ziyade Azerbaycan görüşlerini destekleyen hususular vardır. Bunların yanında halkların kendi kaderini kendisinin tayin etmesi, Karabağ'ın nihai statüsünün bir irade beyanıyla (referandum veya plebisit gibi) saptanması ve Karabağ'ın bir koridorla Ermenistan'a bağlanması gibi Ermeni görüşlerini yansıtan diğer bazı hususular da vardır. Bu hususlar beraberce mütalaa edildiğinde Ermenistan'ın halen savunduğu bağımsız bir Karabağ devletinin varlığının tanınması imkânsız hale gelmektedir.

Ermenistan'ın yaklaşık 4 yıldır Avrupa Birliği ile bir Ortaklık Anlaşması üzerinde müzakere ettikten sonra, beklenmedik bir şekilde Gümrük Birliğini tercih etmesinin, pek açığa vurulmak istenmemekle beraber, Avrupa Birliğinde ve bazı üye ülkelerde olumsuz bir etki yarattığı görülmektedir.

Avrupa Parlamentosu'nun bu kararı Ermenistan'ın tepkisini çekmiştir. Önce Dışişleri Bakan Yardımcısı Shavarsh Kocharian⁶³ kısa süre sonra da Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan bu kararın Avrupa Birliği'nin resmi tutumuna aynı zamanda ABD, Rusya ve Fransa'nın tutumuna aykırı olduğunu bildirmişlerdir. Böyle bir aykırılık varsa bunun Ermenistan tarafından değil Avrupa Birliği, ABD, Rusya ve Fransa tarafından dile getirilmesi gerekirdi. Bakan ve Bakan Yardımcısı'nın ileri sürdüğü ikinci husus bu kararı hazırlayanların (yani Avrupa Parlamentosu'nun) müzakere sürecine

yapacağı olumsuz etkinin sorumlusu olacakları ve anlaşmazlığa barışçı bir çözüm bulmayı amaçlayan Minsk Grubunun çabalarını baltalayacaklarıdır. Böyle ise bunun da Minsk Grubu tarafından belirtilmesi gerekirdi. Diğer yandan yaklaşık bir ay sonra Başkan Aliyev ve Sarkisyan'ın Viyana'da bir araya gelmeleri müzakere sürecinin devam etmekte olduğunun bir kanıtını oluşturmuştur.

c. Bazı ülkelerin Tepkileri

Ermenistan'ın yaklaşık 4 yıldır Avrupa Birliği ile bir Ortaklık Anlaşması üzerinde müzakere ettikten sonra, beklenmedik bir şekilde Gümrük Birliğini tercih etmesinin, pek açığa vurulmak istenmemekle beraber, Avrupa Birliğinde ve bazı üye ülkelerde olumsuz bir etki yarattığı görülmektedir. Komşuluk politikasının gerçekleşmesinde büyük gayretleri bulunan İsveç Dışişleri

63 "Yerevan Paps EU Parliamnebt Over Karabakh Claim" RFE/RL, 24 Ekim 2013; "Edward Nalbantyan: Formulation About Nagorno-Karabakh in European Parliament's Resolution European Neighborhood Run Counter to EU's Official Stance ..." *Arminfo*, 30 Ekim 2013.

Bakanı Carl Bilt, Slovakya Dışişleri bakanı Miroslav Lajcak ile birlikte, Ermenistan'ın Ortaklık Antlaşmasının gündemden çıkarıldığı sonucuna vardıklarını ifade etmiştir⁶⁴.

Polonya Ermenistan'ın, ortaklık yoluyla olsun, Avrupa'ya katılmasını çok desteklemiş olan bir ülkedir. Ancak Ermenistan'ın CDFTA çıkarıldıktan sonra Ortaklık Antlaşmasının imzalanması görüşü bu ülke tarafından da desteklenmemiş ve Nalbantyan bu amaçla ziyaret ettiği Polonya'dan elleri boş dönmüştür⁶⁵.

Avrupa Birliği yetkilileri arasında, Avrupa Parlamentosu Dış İşleri Komitesi Başkanı Elmar Brok Ermenistan'ın ortaklığı konusuna her zaman ilgi göstermiş ve fikirlerini açıkça ifade etmiştir. Ermenistan'ın Gümrük Birliğini tercih ettiği ortaya çıkınca adı geçen Avrupa'nın Ermenistan'ı kaybettiği değil Ermenistan'ın Avrupa vizyonunu kaybettiğini,⁶⁶ Moskova'nın Karabağ sorununun çözümü ile ilgilenmediğini ve bu konuyu Ermenistan ve Azerbaycan'a karşı baskı aracı olarak kullandığını⁶⁷ söylemiştir. Bu görüşlerin Avrupa Birliği çevrelerinde, pek açıkça dile getirilmese de, paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan Avrupa Birliği'nin komşuluk politikasını kendi etki alanına karışma gibi gören ve bu politikayı önlemek isteyen Rusya'nın, Ukrayna, Moldavya ve Gürcistan'ın Avrupa Birliği emellerini kıramayınca Ermenistan'ı Gümrük Birliği'ne katılmasına özellikle önem vermiş olduğu görülmektedir. Ancak Rusya'dan gelen baskılar sonucunda Ukrayna'da Vilnius Zirvesine bir hafta kala AB Ortaklığı antlaşmasını imzalamayı ertelemiştir. Başbakan M. Azarov bu kararı "Ukrayna'nın milli güvenliğini sağlamak için" aldıklarını açıklamıştır⁶⁸. Hükümetin bu kararı aleyhine büyük gösteriler yapılmıştır. Göstericilerden biriyle konuşmuş olan bir Türk haber ajansı bu kişinin "Biz buradayız. Çünkü haklarımızı korumak istiyoruz. Biz Avrupa halkıyız. Ukrayna'yı Rusya İmparatorluğu'nun egemenliğine vermek istemiyoruz. Böyle devam ederse Rusya'nın kolonisi olacağız. Biz bağımsız ve medeni Avrupa ailesinin bir üyesiyiz." demiştir⁶⁹.

Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılmayı kabul etmesinin hemen ertesinde ABD'den resmi bir tepki gelmezken adının açıklanmasını istemeyen bir ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Radio Liberty'e her ülkenin milli çıkarlarına göre ekonomik entegrasyona gideceği ülkeyi seçme hakkının olduğunu, Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girdikten sonra da Avrupa ile

64 "Sweden: Association Agreement With Armenia Eliminated From Agenda" *Tendinfo*, 11 Eylül 2013.

65 "Poland Also Rejects Alternative EU-Armenia Accord" *RFE/RL*, 17 Eylül 2013.

66 "Armenia Lost its European Prospect.." *News.am*, 25 Eylül 2013.

67 "Brok: Armenia and Azerbaijan Are Hostages of Moscow's Policy" *Turan Information Agency*, 24 Eylül 2013.

68 "Ukraine Drops EU Association Plans" *Asbarez*, 21 Kasım 2013.

69 "AB Yanlıları Tüm Gece Eylem Yaptı" *Haber Türk*, 22 Kasım 2013.

entegrasyonunu sürdürmesini ümit ettiklerini söylemiştir⁷⁰. Daha sonra Ermenistan'daki ABD Büyükelçisi John Heffern, Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girmesinin ABD ile olan ilişkilerini etkilemeyeceğini, bu ilişkilerin Ermenistan'ın refahı, Karabağ sorunun barışçı yollarla çözümü, Ermenistan'ın Türkiye bir uzlaşmaya vararak iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi esasına dayandığını da eklemiştir⁷¹.

Bu vesileyle ABD'nin Ermenistan'da nüfuzunun sınırlı olduğunu, mali yardımlarının fazla olmadığını, silah satmadığını, Karabağ sorunu ve Türkiye ile ilişkilerde de açık bir şekilde Ermenistan'ın yanında yer olmadığını, karşı da çıkmadığını, ABD'deki Ermeni diasporası nedeniyle iki ülkenin yakın ilişkiler içinde oldukları gibi bir kanı varsa da bunun da doğru olmadığını, mesela Başkan Sarkisyan'ın 2008 yılında seçildikten sonra 30 küsur kez Moskova'ya gitmişken Washington'a resmi bir ziyaret yapmadığını (veya yapamadığını) bildirelim.

Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girmeye kararına, beklendiği üzere, Türkiye'den resmi bir tepki gelmemiştir. Medya bu olayı üzerinde fazla durmadan, haber olarak vermiş, bir yazı hariç⁷², sadece bu olayı ele alan yorum da rastlanmamıştır.

d. Ermenistan'da tepkiler

Ermenistan siyasi partilerinin Gümrük Birliği'ne katılma kararına karşı tepkileri iktidarda veya muhalefette olmalarına göre değişmiştir.

İktidardaki koalisyonun büyük ortağı Cumhuriyetçi Parti doğal olarak bu kararı desteklemiştir. Bu partinin sözcüsü Edward Sharmazanov söz konusu kararın Ermenistan'ın milli çıkarlarına cevap verdiğini söylerken⁷³ bu partinin Meclis Grubu Sekreteri Hovhannes Sahakyan Ermenistan'ın zaten Rusya'nın güvenlik şebekesine dâhil olduğunu bu nedenle ekonomik bağlardan da uzak kalamayacağını ancak Avrupa Birliği ile işbirliğine de devam edeceğini ve Gümrük Birliği'ne girmesinin bu bağları zedelemeyeceğini belirtmiştir⁷⁴.

Hukuk Devleti Partisinin Başkanı ve Ermenistan Milli Güvenlik Konseyi Sekreteri Arthur Bagdasaryan Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne girmesinin

70 "U.S. Urges Armenia to Keep Up European Integration" *RFE/RL* 5 Eylül 2013.

71 "Les Etas-Unis restent confiants après le retournement arménien" *Armenews*, 18 Eylül 2013.

72 Alev Kılıç, "Avrasya Ekonomik Topluluğu Oluşumuna Ermenistan da Katılma Kararı aldı" *AVİM Bülteni*, 6 Eylül 2013. <http://www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=6136>

73 "Le parti au pouvoir affirme que la décision de rejoindre l'Union Douanière répond aux intérêts nationaux de l'Arménie" *Armenews*, 9 Eylül 2013.

74 "Republicain Party Spokesman: There can be no Talk of Russian Pressure" *Hetq.am*, 4 Eylül, 2013.

Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması imzalamasını engellemeyeceğine ilişkin resmi görüşü tekrarlamış ve Rusya'nın Ermenistan ekonomisinin gelişmesi ve çeşitlenmesi için çabalarını yoğunlaştıracağını, bunun kanıtı olarak yakında yeni programlar ve projeler görüleceğini ifade etmiştir⁷⁵.

Parlamento seçimlerinden sonra Hükümet Koalisyonuna katılmayan Müreffeh Ermenistan Partisinden Vardan Bostanjian bu konuda başlıca amacın Ermenistan'ın ve Karabağ'ın güvenliği olduğunu ifadeden sonra Ermenistan mallarının Avrupa pazarlarına en az ilk beş yıl giremeyeceğini, Ermenistan'ın ihraç mallarının başlıca pazarının Rusya olduğunu, bu faktörler dikkate alındığında Ermenistan Başkanının en uygun kararı almış olduğunu belirtmiştir⁷⁶.

Taşnak Partisi ise bu konuda bir bildiri yayınlarak Hükümeti bu karara ilişkin olarak kamu oyuna gerekli bilgiyi vermemekle eleştirdikten sonra, Ermenistan Başkanının bu kararı almaktaki başlıca amacının Ermenistan ve Karabağ'ın güvenlik olduğunu kabul ettiklerini, her ekonomik entegrasyonun Ermenistan'ın güvenliği ve ekonomik gelişmesini takviyesi için sarih garantiler vermesi gerektiğini, diğer yandan Gümrük Birliği'ne katılmanın Ermenistan'ın Avrupa yönelik eylemlerinin devamı için engel oluşturmaması ifade edilmiştir⁷⁷. Görüldüğü gibi eleştirel üslubuna rağmen Taşnakların bildirisi esasında Gümrük Birliği'ne katılma kararına desteklemektedir.

Ermeni Milli Konseyi Başkanı, Ermenistan'ın Birinci Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan'ın bu konuda yaptığı bir konuşmada Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılımı hakkında çekinceleri olduğunu ifade ettikten sonra Başkan Sarkisyan'ın son dakikada Gümrük Birliği'ne katılma kararını almasını aşağılayıcı ve ayıp olarak nitelendirmiş ve Avrupa Birliği'nin son beş yıldır Sarkisyan'ı desteklemekle büyük bir yanlış yaptığını ileri sürmüştür⁷⁸. Aynı Partiden Aram Manukyan ise hareketleri hakkında halkına bilgi vermemenin Sarkisyan'ın adeti olduğunu, mesela Türkiye-Ermenistan protokollerinin de hiç beklenmedik bir şekilde paraf edildiğini ve Ermenistan'ın güvenilir bir ülke imajını kaybetmekte olduğunu söylemiştir⁷⁹.

Miras Partisi Başkanı Raffi Hovannissian da Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılmasına itiraz etmiştir. Aynı Partiden Stepan Safaryan Gümrük Birliği'ne

75 "Baghdasaryan: Entry into Custom Union Does Not Hinder Signing Association Agreement With EU" *Panorama.am*, 9 Eylül 2013.

76 "President Decision to Join Custom Union Was Rational; Prosperous Armenia Party Member" *News.am*, 4 Eylül 2013.

77 "Decision to Join Customs Union Was Laden With Huge Responsibility for Armenia's Future- ARF" *News.am*, 4 Eylül 2013.

78 "Ter Petrossian: "Sarkissian a trompé l'Europe et humilié l'Arménie" *Armnews.am*, 10 Eylül 2013.

79 "Oppositionist: Serzh Sargsyan is Completely Illegitimate and Acts at Foreign Forces' Bidding" *Arminfo.am*, 10 Eylül 2013.

girmenin Ermenistan'ın bağımsızlığını tehlikeye attığını, zira bu Birliğin ekonomik olma yanında jeopolitik bir niteliği de bulunduğunu, ayrıca Ermenistan Avrupa pazarlarına girme ve demokratik ve devamlı bir devlet kurma olanağından da mahrum kaldığını söylemiştir⁸⁰.

Avrupa Birliği ile entegrasyonu savunan bazı sivil toplum örgütleri adına konuşan Boris Navasardian, DCFTA olmadan Ortaklık Antlaşmasını imzalanması yönündeki Hükümet tutumunu eleştirerek DCFTA olmadan Avrupa Birliği ile anlamlı bir ortaklığın söz konusu olmayacağı, DCFTA'nın pazarları açacağını ayrıca Ermenistan'ın iş çevrelerinin radikal bir reformunu gerektireceğini ifade etmiştir⁸¹.

Son olarak Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılacağını bildirmesini izleyen gün olan 4 Eylül 2013 tarihinde Erivan'da Başkanlık Sarayı önünde Gümrük Birliği aleyhinde bir gösteri düzenlendiğini bildirmemiz gerekmektedir. Bu gösteride Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılmakla Sovyetler Birliği'nin yeniden kurulması yolunda bir adım atacağı belirtilmiş, Başkan Sarkisyan'ın istifası istenmiş, polisle çatışma çıkmış ve dokuz gösterici tutuklanmıştır⁸².

Görüldüğü üzere Ermenistan Millet Meclisinde sandalyelerin çok büyük bir çoğunluğuna sahip partiler Gümrük Birliği lehinde bir tutum almış ancak, olanaklar ölçüsünde Avrupa Birliği ile de ilişkilerin sürmesinden yana olmuştur. Aksini düşünenlerin sayısı az, siyasi alanda etkinlikleri ise sınırlıdır.

5. Ermenistan Hükümetinin Tutumu

Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılacağı kararını izleyen günlerde Dışişleri Bakan Yardımcısı Shavarsh Kocharian bundan sonra Avrupa Birliği ile ilişkilerin nasıl olabileceği hakkında bir açıklama yaparak DCFTA ile Gümrük Birliği'nin uyumsuz olduğunu kabul etmiş ve Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile DCFTA olmadan da, eskisi kadar işbirliği yapmaya devam edeceğini söylemiştir. Ayrıca Avrupa Birliği ile olan tüm programlara devam etmeye hazır olduklarını, Ortaklık Antlaşmasını imza etmek ve reformları uygulamak istediklerini belirtmiştir⁸³. Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılacağını açıklamasının hemen ardından Brüksel'le giden ve Avrupa Komisyonun Genişlemeden ve Komşuluk politikasından sorumlu üyesi Stefan Füle ile görüşen Dışişleri bakanı Edward Nalbantyan'ın da bu fikirleri savunduğu anlaşılmaktadır. Nalbantyan'ın bu ziyareti aynı zamanda, yukarıda

80 "Rulling Party Says Customs Unions Decision Meets Armenia's National Interests" *ArmeniaNow*, 6 Eylül 2013.

81 "Gouvermment Bid to Dilute Accord With EU Criticized" *RFE/RL*, 5 Eylül 2013.

82 "Protests Against Joining Customs Union Outside Presidential Residence" *AMT*, 4 Eylül 2013.

83 "Armenia Willing to Continue EU Cooperation" *Asbarez*, 5 Eylül 2013.

değindiğimiz, Avrupa Birliği'nin Ermenistan'dan bilgi almak isteğine de bir cevap oluşturmuştur.

Bu ziyaret hakkında Ermenistan Dışişleri Bakanlığında verilen bilgilere göre⁸⁴ Nalbantyan ülkesinin Avrupa Birliği ile geniş bir işbirliği sürdürmeye hazır olduğunu tekrarlamış, bunlar arasında seyyaliyet, reform sürecinin güçlendirilmesi, iyi idare, demokrasi, insan hakları ve çok sektörlü ekonomik işbirliğini saymış ayrıca Ermenistan'ın Avrupa Birliğince uygun görülen ölçüde ve Ermenistan'ın Gümrük Birliği adaylığı ile çelişmeyen yakın ortaklık ilişkileri geliştirme isteğini vurgulamıştır.

Kısaca Ermenistan, DCFTA hariç, Ortaklık Antlaşmasını imzalamak ve Avrupa Birliği ile diğer tüm ilişkilerini muhafaza etmek istemekte ve böylelikle ekonomik yönden Avrupa Birliğinden, savunma alanında ise Rusya'dan yaralanmak politikasını sürdürmeye çalışmıştır.

12–13 Eylül 2013 tarihinde Erivan'da Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığı için Dışişleri Bakanları gayri resmi toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıya Avrupa Komisyonunu temsilen katılan Stefan Füle Ermenistan'ın Avrupa Birliği'ne ilişkin yukarıda özetlediğimiz tutumuna karşın Birliğin tutumunu dile getirmiştir⁸⁵. Füle, Ermenistan'ın DCFTA'ı ayırarak, Ortaklık Antlaşmasını imzalamak önerisine karşılık, aslında Ortaklık Antlaşmasının iki değil tek anlaşma olduğunu, bu tek anlaşmanın iki bölümü bulunduğunu, bu bölümler arasında açık bağlar olduğunu ve bunlardan birini diğerinin aleyhine ayırlamayacağını söylemiştir. Böylelikle Ermenistan'ın önerdiği DCFTA'ı bir kenara bırakarak sadece Ortaklık Antlaşmasının imzalanmasının Avrupa Birliği tarafından kabul edilmediği açıklık kazanmıştır.

Füle Avrupa Birliği'nin “yeni bir yasal çerçeve içinde” Ermenistan'la ilişkilerini geliştirmeye hazır olduğunu, ancak, Ermeni tarafının istediği gibi, bu yeni çerçevenin Kasım ayında yapılacak Vilnius Zirvesine kadar hazır olacağı hakkında şüphesi bulunduğunu da ifade etmiştir. Adı geçen bu sözlerinden, Ortaklık Antlaşmasının imzalanamayacağını, ancak Ermenistan'ın AB ile ilişkilerini düzenleyecek yeni bir belge hazırlanmasını Füle'nin de istediğini, fakat bu belgenin Kasım ayına kadar yetişemeyeceği sonucuna varılmaktadır. Bu yeni belge veya Füle'nin deyimiyle “yeni bir yasal çerçeve “içinde hangi unsurlar bulunacağı açıklanmamıştır. Bu hususta Ermenistan'da bazı önerilerde bulunmasının istendiği anlaşılmaktadır⁸⁶.

84 “Foreign Minister Met With EU Commissioner” 5 Eylül 2013.:

http://www.mfa.am/en/press-releases/item/2013/09/05/meeting_Füle/

85 “EU Sees No Association Accord With Armenia” *RFE/RL*, 13 Eylül 2013.

86 “British Ambassador Says Armenian Authorities Should Present Clear Proposals on Those Fields Where They See Further Cooperation With EU” *ARKA*, 30 Eylül 2013.

Diğer yandan Avrupa Birliği Ermenistan ile teknik nitelikte iki anlaşma imzalamaya hazır olduğunu bildirmiştir. Bunlardan birincisi Ermeni uyruklulara Avrupa Birliği ülkelerine giriş için bazı kolaylıklar sağlayan bir anlaşmadır. Diğerisi ise, yasal olmayan yollardan Avrupa Birliği ülkelerine giren Ermeni uyrukluların Ermenistan tarafından geri alınmasına ilişkin anlaşmadır⁸⁷.

Füle'nin bu sözlerinden Ermenistan'ın Ortaklık Antlaşmasının imzalamayacağı anlaşılmalı beraber Ermeni makamlarının Avrupa Birliği ile ilişkilerini bir şekilde olsun koruma çabalarına devam ettikleri görülmüştür.

Ermenistan'ın Vilnius Zirvesi sırasında Avrupa Birliği ile bir belge imzalamakta bu derecede ısrar etmesinin nedeni, Gümrük Birliği'ne katılacağını açıklamasından sonra artık tamamen Rusya'nın yürüncesine girmiş olmasıdır.

Bizzat Başkan Sarkisyan, fırsat çıktığında bu çerçevede bazı temaslarda bulunmuştur. Ermenistan'ın Avrupa Konseyi Bakanlar Konseyi başkanlığını yapması münasebetiyle bu kuruluşun Parlamenter Asamblesi'nde 2 Ekim 2013 tarihinde bir konuşma yapmış⁸⁸ ve ayrıca soruları yanıtlamıştır. Ermenistan Başkanı kısaca Avrupa Birliği ile esas itibariyle siyasi reformları içeren bir ortaklık anlaşması imzalamak istediklerini belirtmiş ve kendisinin, Avrupa Birliği ile şimdiye kadar müzakere edilen belgede bazı değişiklikler yapılabileceği düşüncesiyle, Vilnius Zirve toplantısına katılacağını

açıklamıştır⁸⁹. Sarkisyan Fransa'da bulunmasından yararlanarak Başkan François Hollande ile de görüşmüştür. Sarkisyan'ın Hollande'dan Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile bağlarını muhafaza edebilmesi için Vilnius'ta bir belge imzalanmasına yardımcı olmasını rica etmiş olması normaldir. Ancak bu ziyaret hakkında Elysée Sarayı açıklamasında bu konuya değinilmemiştir.

Ermenistan Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan da benzer bir davranış içinde Vilnius'ta Ermenistan ile Avrupa Birliği arasındaki bağlara ilişkin bir belge imzalanması için muhataplarını ikna etmeye çalışmıştır. Bu belgenin içeriğinin ne olacağı hakkında, Ermenistan'ın yapacağı siyasi reformlar dışında, bir bilgi yoktur. Bir kaynak imzalanacak belgenin sembolik dahi olabileceğini belirtmiştir⁹⁰.

87 "EU Hopes For Conclusion of Visa Facilitation and Readmission Agreement With Armenia in Vilnius: Stefan Füle" *NEWS.am*, 4 Ekim 2013.

88 "Statement of Serzh Sargsyan the president of the republic of Armenia in the parliamentary assembly of the council of Europe" 2 Ekim 2013 <http://www.president.am/en/statements-and-messages/item/2013/10/02/President-Serzh-Sargsyan-participated-at-the-session-of-the-PACE-speech/>

89 "L'Arménie espère toujours trouver un accord d'association" *Armenews*, 3 Ekim 2013.

90 "Armenian Authorities Adopt "New Line" in European Integration" *NEWS.am*, 5 Ekim 2013.

Ermenistan'ın Vilnius Zirvesi sırasında Avrupa Birliği ile bir belge imzalamakta bu derecede ısrar etmesinin nedeni, Gümrük Birliği'ne katılacağını açıklamasından sonra artık tamamen Rusya'nın yörüngesine girmiş olmasıdır. Diğer yandan bu durum, Ermenistan'ın yıllardan beri izlediği ve kısaca "tamamlayıcı" olarak nitelendirilen, ekonomik kalkınması için Batı ülkeleri ve Avrupa Birliği ile işbirliği yapmak, güvenliğini ise Rusya'dan sağlamak politikasının sona erdiğini göstermektedir. Ermenistan, gerektiğinde Rusya'ya karşı da ileri süreceği bir dengeye ihtiyacı vardır. Avrupa Birliği ile sembolik bile olsa bir işbirliği belgesi imzalanmasını esas itibarıyla bu nedenle istenmektedir. Avrupa Birliği ise, Ermenistan'ın yaptığı U dönüşünden rahatsız olmakla birlikte, Ermenistan'ı daha fazla Rusya'nın kucağına atmamak için, "cezalandırıcı" bir tutum içinde olmayıp bu ülkeyle, bir şekilde olsun, işbirliği içinde olmayı arzulamaktadır. Böylece Ermenistan'ın ve Avrupa Birliği'nin tutumlarında benzerlik vardır. Sorunun işbirliğinin neleri kapsayacağını ve hangi hukuki temele dayanacağını saptanmamış olmasından ileri gelmektedir. Yukarıda değindiğimiz üzere Stefan Füle bu konuda "yeni bir yasal çerçeve içinde" Ermenistan'la ilişkilerini geliştirmeye hazır olduğunu, ancak, Ermeni tarafının istediği gibi, bu yeni çerçevenin Kasım ayında yapılacak Vilnius Zirvesine kadar hazır olacağı hakkında şüphesi bulunduğunu söylemişti. Ancak Ermenistan yetkilileri Vilnius'ta bir belge imzalamak için ısrarlarını sürdürmüşlerdir. Bu arada bir basın haberine göre Vilnius'ta Ermenistan'la insan haklarının korunması, demokratik reformların yapılması, yolsuzluklarla mücadele gibi konuları kapsayan daha ziyade bir bildiri niteliğinde bir belge imzalanması öngörülmektedir⁹¹.

Ermenistan'a dönecek olursak DCFTA olmadan Avrupa Birliği ile bir Ortaklık Antlaşması imzalanamayacağını anlaşıldığından sonra Ermenistan'ın Rusya'nın güdümündeki Gümrük Birliği'ne bir an önce katılmak için harekete geçtiği görülmektedir. Başkan T. Sarkisyan bu amaçla Hükümet içinde yedi çalışma grubu kurmuştur. Bu aceleci davranışa rağmen Gümrük Birliği ülkeleri (Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya) müzakerelerin aylar sürmesi ve ayrıca Ermenistan mevzuatında birçok değişiklik yapılması gerekmektedir⁹².

Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılımının böylece uygulama alanına girmesi Başkan Putin'in de memnuniyetine neden olmuş ve adı geçen, Başkan Sarkisyan'a gönderdiği bir mektupta bunu dile getirmiştir⁹³. Ermenilerin tüm isteklerine karşın Başkan Putin bu ülkeyi ziyareti için bir tarih vermekten kaçınmış, hatta yukarıda değindiğimiz gibi, bu ziyareti Ermenistan'ın üzerinde

91 "Vilnius'ta AB'yle 1,5 Sayfalık Ortak Bildiri İmzalanacak" *NEWS.am*, 16 Ekim 2013.

92 "Le Gouvernement arménien annonce le lancement du processus d'adhésion dans L'Union Douanière" *Armenews*, 20 Eylül 2013.

93 "Putin Again Hails Armenian Entry into Russian-Led Bloc" *RFE/RL*, 23 Eylül 2013.

bir baskı aracı olarak kullanmıştı. Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılacağını açıklamasından sonra bu konuda da gelişme olmuş, ilk önce güvenlik düşüncesiyle ziyaretin tarihi açıklanmamakla beraber, ziyaretin yapılacağına kesin nazarıyla bakılmaya başlanmış sonra ziyaret tarihinin 2 Aralık olacağı bildirilmiştir.

Avrupa Birliği'nin Ermenistan ile bağlarını bir ölçüde koruma politikasının NATO tarafından da izlediği, Ermenistan'ın da bu teşkilatla bağlarını geliştirmek istediği görülmektedir. NATO Genel Sekreteri'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya için Temsilcisi James Appathurai Ermenistan'ın şimdiye kadar NATO ile yapmış olduğu işbirliğini övmüş ve NATO'nun savunma alanında Ermenistan'ın reformlarını desteklemeye hazır olduğunu söylemiş ve Başkan Sarkisyan dâhil görüştüğü Ermenistan yetkililerinin kendisine Ermenistan'ın CSTO ve Gümrük Birliği üyesi olmasının NATO ile ilişkileri geliştirmesini engellemeyeceğini söylediklerini vurgulamıştır⁹⁴.

Ermenistan'da Gümrük Birliği aleyhinde, özellikle basında, kamuoyunu pek etkilemeyen bazı görüşler ileri sürülmüştür.

Bunlardan birincisi Ermenistan'ın Gümrük Birliği'nden ekonomik alanda bir yarar sağlamayacağı veya az sağlayacağıdır. Buna karşın Gümrük Birliği üyesi olduğu takdirde doğal gaz fiyatlarının düşeceğini ileri sürenler vardır ki bunun üyelik için gerekli formaliteleri tamamlanmadan da gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Ayrıca Ermeni mallarının Gümrük Birliği ülkelerine daha kolay satılacağını savunanlar da vardır; bu da gerçekleşebilir. Ancak Ermeni mallarının Gümrük Birliği ülkelerine yönelmesi kalitelerinde fazla bir değişme olmayacağı anlamına gelmektedir. Oysa Avrupa Birliği'ne mal satabilmek için kaliteli mallar üretmek gerekecekti. Bu ise zamanla özellikle endüstri alanında ciddi ilerlemelere yol açabilirdi.

İkinci bir sorun Ermenistan Gümrük Birliği'ne girdiği takdirde egemenliğini veya bağımsızlığını kısmen olsun kaybedeceğine dair görüşlerdir. Bunlar basında olduğu gibi siyasi alanda da görülmektedir. Mesela Muhafazakâr Parti Başkanı Mikael Hayrapetyan Gümrük Birliği üyeliğinin Ermenistan'ın zaten sınırlı olan egemenliğini daha da kısıtlayacağını söylemiştir⁹⁵. Bu görüşlere karşılık Dışişleri Bakan Yardımcısı Shavarsh Kocharian Gümrük Birliğinde her ülkenin egemenliğini koruduğunu ancak her ülkenin bazı yetkilerini Birliğe devrettiğini belirtmiştir⁹⁶. Bu görüş doğrudur ve uluslararası kuruluşlara üye olan tüm ülkeler için geçerlidir. Bu münasebetle Ermenistan'ın egemenlik haklarındaki azalmanın Gümrük Birliği üyesi

94 "NATO Representative Told the 'Secret'" *Lragir*, 18 Ekim 2013.

95 "Armenia Accession to Custom Union Means Further Restriction on its Sovereignty" *Tert.am*, 24 Ekim 2013.

96 "All countries of Custom Union Maintain Their Sovereignty: Deputy Foreign Minister" *Armenpress*, 19 Eylül 2013.

olmasından değil, Rusya gibi bir dev ülkeyle gitgide daha yakınlaşmasından ileri geldiğini, zira son sözün daima Rusya'da olacağını belirtelim.

Üçüncü ve kanımızca ciddi bir sorun Karabağ bölgesinin Gümrük Birliği karşısındaki statüsünün ne olacağı, diğer bir deyimle bu bölgenin Ermenistan'la birlikte Gümrük Birliği'ne girip giremeyeceğidir. Bu konuda Rusya'nın bir görüşüne henüz rastlanmamıştır. Uluslararası hukuka göre Karabağ Ermenistan'a dâhil olmadığından Gümrük Birliği'nin bu bölge için geçerli olmaması gerekmektedir. Karabağ Gümrük Birliği dışında bırakılırsa bu bölge ile Ermenistan arasındaki ticari işlemlerden gümrük vergisi alınması gerekecektir ki Ermenistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Shavarsh Kocharian bu olasılığa, Ermenistan ve Karabağ arasında sınır olamayacağını belirterek, kesinlikle karşı çıkmıştır⁹⁷. Ancak Karabağ Ermenistan'ın iddia ettiği gibi bağımsız bir devletse, hukuken Gümrük Birliği'nin dışında kalması gerekecektir. Diğer yandan Karabağ, Azerbaycan'ın haklı olarak savunduğu gibi, Azerbaycan içinde özerk bir bölge olduğuna göre Gümrük Birliği'ne dâhil olmaması gereklidir. O nedenle Karabağ'ı kendiliğinden Gümrük Birliği'ne dâhilmiş gibi gören Ermeni görüşünün hukuki alanda savunulması hayli güçtür.

Diğer yandan Karabağ resmen Gümrük Birliği içine alınırsa Azerbaycan'ın buna, bu bölgenin kendi sınırları içinde olduğunu ileri sürerek, itiraz etmesi normaldir. Böyle bir gelişmenin Karabağ konusundaki görüşmeleri de olumsuz etkileyeceği belki de keseceği düşünülebilir. Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılmasına ilişkin antlaşma tasarısı yayınlanmamış olduğundan Karabağ bölgesini içerip içermediği belli olmamıştır.

Bu arada Diasporadan bir yazarın bu konuya başka bir açıdan bakarak Gümrük Birliği'nin dolaylı da olsa Karabağ'ı kapsayacağını ve Karabağ'ı da kapsayan her uluslararası düzenlemenin bu bölgenin Ermenistan'a ilhakını kolaylaştıracağını ileri sürdüğünü de belirtelim⁹⁸.

Görüldüğü üzere Ermenistan'da Gümrük Birliği aleyhinde bazı akımlar varsa da kamuoyunun büyük çoğunluğunun Gümrük Birliği'ne taraftar olduğunu ve onun da ötesinde Rusya'ya büyük güven duyduğunu kamuoyu yoklamaları göstermiştir. Avrasya Kalkınma Bankasınca yaptırılan bir araştırmaya göre görüşülen kişilerin % 67'si (2012'de % 62) Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne katılmasını istediklerini söylemişlerdir. Rusya'yı "dost bir ülke" olarak görenlerin oranı %90'ı aşmaktadır⁹⁹. Buna karşı gençlerin %45'inin Avrupa Birliği ülkelerinde, sadece %17'sinin Rusya veya eski Sovyetler Birliği'nin bir ülkesinde eğitim görmek istediğini belirtmesi ilginç bir bulgudur.

97 "La polémique se poursuit" *Armenews*, 13 Eylül 2013.

98 Edmond Azadian, Independence at What Cost?" *mirrorspectator.com*, 17 Eylül 2013.

99 "Majority of Young Armenians Would Like To Study in an EU Country Rather than Russia" *ARKA*, 24 Ekim 2013.

6. Vilnius Zirvesi

Vilnius'te imzalanacak belge hakkında Ermenistan'ın Avrupa Birliği'ne bir tasarı sunduğu ancak bunun kabul edilmediği basın haberlerinden öğrenilmiştir¹⁰⁰. Ermenistan'ın neler önerdiği açıklanmamış olmakla beraber bunları tahmin etmek zor değildir. Ermenistan, daha önce çeşitli vesilelerle ifade etmiş olduğu gibi, DCFTA hariç, Ortaklık Antlaşmasının diğer bölümlerini olanaklar ölçüsünde koruyan bir metin imzalamak istemiş ancak Avrupa Komisyonu buna razı olmamıştır.

29 Kasım 2013 tarihinde Vilnius'te yapılan Doğu Ortaklığı Ülkeleri Devlet Başkanları Zirvesinde Ermenistan ve Avrupa Birliği bir Ortak Bildiri kabul ettiler.

Bildiride başlıca şu hususlar yer almaktadır:

- a. Ortaklık Antlaşması imzalanmamış olmakla beraber taraflar “ortak çıkar “ bulunan alanlarda aralarındaki işbirliğini sürdürmek istediklerini belirtmişlerdir. Böylelikle Ermenistan ve Avrupa Birliği arasında bağların kopmamış olduğu ifade edilmek istenmiştir.
- b. Avrupa Birliği ortak üyelerinden bazı koşulları yerine getirmesini istemektedir. Ermenistan ortak üye olamamış olmakla beraber bunları yerine getireceğine dair bildiriye bir paragraf konmuştur. Bunlar, demokratik ve adli kurumların iyileştirilmesi, insan hakları, kanunun üstünlüğü ve iyi idarenin geliştirilmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi ve yolsuzluklara karşı mücadeledir. Ayrıca ekonomi alanında da bazı ilkelere uyulması Ermenistan'dan istenmiştir.

Yaklaşık dört yıldan beri süren ortaklık müzakere sürecinde de Ermenistan'ın bu hususlara riayet etmesi gerekiyordu. Ancak, hileli seçimlerin gösterdiği gibi, Ermenistan'da bu alanlarda kayda değer gelişmeler olduğunu söylemek mümkün değildir. Bundan sonra da Gümrük Birliği ve daha ilerde Avrasya Birliği içinde bu konuların önemi göreceli olduğundan bu alandaki gelişmelerin daha da ağır olması beklenebilir.

Bilindiği üzere Avrupa Birliği'ne üye olacak ülkelerin Kopenhag kriterlerine ve bunlar arasında da özellikle iyi komşuluk ilkesine uymaları gerekmektedir. Dört komşusundan biriyle savaş halinde olan bir diğeriyle diplomatik ilişkisi bulunmayan Ermenistan'ın iyi

100 “Armenia and EU Cannot Reach Agreement on Vilnius Document –Newspaper” *NEWS.am*, 26 Kasım 2013.

komşuluk politikası göttüğü söylenemez. Oysa bildiri bu ilkeyi içermemektedir. Bu da Ermenistan'a şimdiye kadar Azerbaycan ve Türkiye'ye karşı izlediği uzlaşmaz politikasına devam etmesinde Avrupa Birliği yönünden bir sakınca olmadığı kanısını uyandırmaktadır.

- c. Bildiride Ermenistan ve Avrupa Birliği ilişkilerinin temelini yeniden ele alınmasının önemine değinilmektedir. Ayrıca taraflar arasında mevcut Avrupa Komşuluk Politikası Eylem Planı'nın güncelleştirilmesi gerektiği üzerinde mutabık oldukları belirtilmektedir. Bu, iki taraf ilişkilerinin bundan sonra hangi esaslar ve hangi alanlarda yürütüleceğinin saptanması için çalışmalar yapılması gerektiği anlamına gelmektedir
- d. Bildiride Avrupa Birliği ile Ermenistan'ın, DCFTA dâhil, bir Ortaklık Antlaşmasına ilişkin müzakereleri tamamladıkları ancak Ermenistan'ın, yeni uluslararası taahhütleri nedeniyle, bu anlaşmayı paraf edemediğini iki tarafın kabul ettiği belirtilmektedir. Böylelikle Ermenistan, Ortaklık Antlaşmasının imzalanamamasının sorumluluğunu kabul etmiş olmaktadır.

Bu bildiri, şüphesiz, Ermenistan'ın beklentilerinin çok altındadır. Zira Avrupa Birliği, ileride işbirliği yapmak gibi genel bir yaklaşım dışında Ermenistan'a karşı hiçbir taahhüde girmemiştir. Bildiride Ermenistan'a yardımların devam edeceği anlamına gelecek bir ifade bulunmamaktadır. Ancak, bazı projeler için başlamış yardımların, bunlar bitene kadar sürmesi olasıdır.

Uzun olmayan bu bildirinin İngilizce orijinal metnini, gerektiğinde okuyucularımızın yararlanması için, dipnotta veriyoruz.¹⁰¹

Bu bildiri, şüphesiz, Ermenistan'ın beklentilerinin çok altındadır. Zira Avrupa Birliği, ileride işbirliği yapmak gibi genel bir yaklaşım dışında Ermenistan'a karşı hiçbir taahhüde girmemiştir. Bildiride Ermenistan'a yardımların devam

101 "Joint statement between the republic of Armenia and the European Union" http://www.mfa.am/en/press-releases/item/2013/11/29/eu_js/

The EU and Armenia enjoy close links and reconfirm their commitment to further develop and strengthen comprehensive cooperation in all areas of mutual interest within the Eastern Partnership framework.

Based on common values, both sides are committed to further cooperation aimed at the continuous improvement of democratic institutions and judiciary, the promotion of human rights and rule of law, good governance, the fight against corruption, the strengthening of the civil society, the further improvement of the framework for enhanced trade and investments, the continued implementation of the mobility partnership and increased sectoral cooperation.

Based on their common endeavour to build upon the existing framework of cooperation, the EU and Armenia stress the importance of revisiting the basis for their relations.

The EU and Armenia acknowledge that they have completed negotiations on an Association Agreement, including a Deep and Comprehensive Free Trade Area, but will not proceed with its initialling due to Armenia's new international commitments. They agree on the need to update the EU-Armenia ENP Action Plan.

edeceği anlamına gelecek bir ifade bulunmamaktadır. Ancak, bazı projeler için başlamış yardımların, bunlar bitene kadar sürmesi olasıdır. Bir kaynağa göre bu yardım 2014 yılı için 110 milyon Euro'dur¹⁰².

Ermenistan Ortaklık anlaşmasını imzalasaydı Avrupa Birliği'nin yardımlarının çok daha fazla olacağına şüphe bulunmamaktadır. Bu konuda resmen bir rakam verilmemiş olmakla beraber, yukarıda değindiğimiz kaynak 3-4 yıllık bir dönem içinde Ermenistan'a 6 milyar verilmesinin öngörüldüğünü ileri sürmüştür. Avrupa Birliği'nin halen içinde bulunduğu ekonomik durum nedeniyle bu paranın Ermenistan'a tahsisi güç olabilirdi. Ancak Ermenistan'ın ekonomik kalkınması için bu miktara hatta daha fazlasına gerek olması normaldir.

Başkan Sarkisyan Doğu Ortaklığı Zirve toplantısında bir konuşma da yapmış¹⁰³ ve yukarıda değindiğimiz Ortak Bildiride yer alan kapsamlı reformların uygulanmasına devam edilmesi azminde olduklarını söylemiştir. Ayrıca Ermeni milletinin inşası ve güçlendirilmesi için Avrupa'nın örnek alınmasının Ermenistan'ın bilinçli bir tercihi olduğunu ve bu süreçten geri dönülemeyeceğini de ifade etmiştir. Ancak Avrupa örneği bu derecede önemliyse neden Rus örneğinin tercih edildiğine değinmemiştir.

Bu konuşmada dikkati çeken bir diğer husus Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığının Atlantik'ten Pasifik Okyanusuna kadar entegrasyonun desteklenmesi için doğal bir köprü oluşturması gerektiğine dair olan sözlerdir ki bir bakıma Rusya'nın da Avrupa Birliği'ne ortak olmasını tavsiye edilir gibidir.

Ermenistan Devlet Başkanının bu konuşmasının ana konusu Ermenistan-Avrupa Birliği ilişkileriydi. Birçok konuşmanın yapıldığı bir ortamda başka konulara değinilmesi yersiz olurdu. Ancak Sarkisyan böyle bir endişe duymadan, ülkesinin Türkiye ile olan ilişkileri, soykırım iddiaları, 1915'in yüzüncü yılı ve ayrıca Karabağ sorununa de değinmiştir. Böyle yapmakla, Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinin zayıflamasına rağmen, Birliğin ve üye ülkelerin bu konularda Ermenistan'a yardımcı olmalarına devam etmelerini sağlamaya çalışmıştır.

Sarkisyan'ın Türkiye ve Karabağ hakkındaki sözlerine doğrudan ilgisi nedeniyle bu yazımızın "Türkiye-Ermenistan İlişkileri" Bölümünde yer verdik.

102 "EU Was Ready to Provide Armenia With 6 Billions Euro Aid in 3-4 Years- Concord Center Head" *ARKA*, 26 Kasım 2013.

103 "Statement by Serzh Sargsyan, President of the Republic of Armenia at the Third Eastern Partnership Summit" <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/11/29/President-Serzh-Sargsyan-speech-at-the-third-Eastern-Partnership-summit/>

III. Ermenistan'ın Güvenlik Sorunları

1990'ların başlarında Karabağ'da yapılan çarpışmaların bir barış anlaşmasıyla değil bir ateşkesle sonuçlanması, ayrıca Ermenistan'ın hukuken Azerbaycan'a ait topraklarını işgal etmesi nedenleriyle Azerbaycan'ın Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 51. maddesi gereğince topraklarını geri almak hakkı vardır. Bu da iki ülke arasında çatışmaların yeniden başlaması sonucunu verebilir.

Ermenistan'ın işgal etmiş olduğu topraklardan çekilmek, buna karşılık Karabağ Ermenileri için, gerektiğinde uluslararası garanti altında, özel bir statü elde etmek yoluyla Azerbaycan ile barış yapması ve savaş olasılığını ortan kaldırması mümkündür. Ancak hâlâ 1990'ların ilk yıllarının askeri başarıların etkisi altında bulunan Ermenistan kamuoyu ile onu istismar eden, başta Taşnaklar olmak üzere, bazı siyasi partilerin tutumu ve iktidardaki Cumhuriyetçi Partinin de genelde benzer bir davranış içinde olması Azerbaycan ile uzlaşmak yolunu tıkamakta ve dolayısıyla savaş olasılığını arttırmaktadır.

Buna karşılık Azerbaycan, petrol ve doğal gaz satışlarından sağladığı imkânlarla silahlanmasını ve ayrıca savunmasını güçlendirmektedir. Halen Azerbaycan'ın savunma bütçesi Ermenistan'ın tüm bütçesinden fazladır. Uzak olmayan bir tarihte Azerbaycan askeri alanda Ermenistan'a karşı mutlak üstünlük sağlayacak ve bu alandaki imkânlarını Ermenistan tarafından işgal edilmiş topraklarının kurtarılması için kullanabilecektir.

Bu durumda Ermenistan'ın işgal etmiş olduğu Azeri topraklarını elde tutmasının ötesinde bizzat Ermenistan' topraklarının savunulması için de dış yardıma ihtiyacı vardır ve günümüz koşullarında bu işlevin en iyi Rusya tarafından yerine getirilebileceği görülmektedir. Rusya, vaktiyle tamamen hâkim olduğu Güney Kafkaslarda günümüzde de nüfuz sahibi olmayı istemekte ve bunun için de bir askeri üs kurduğu Ermenistan'dan yararlanmaktadır. Böylelikle Ermenistan'ın güvenlik gereksinmesiyle Rusya'nın bu bölgede varlığını sürdürmek istemesi aynı noktada buluşmakta ve bundan bir stratejik ortaklık doğurmaktadır.

Ne var ki Rusya için sadece Ermenistan'da değil Güney Kafkasların diğer iki ülkesi olan ve Ermenistan'a göre daha güçlü konumları bulunan Gürcistan ve Azerbaycan'da da nüfuz sahibi olmak gerekmektedir. Rusya'nın, bilinen nedenlerde Gürcistan ile eski ilişkilerini kurması zordur, bu en azından uzun zaman alacaktır. Buna karşılık silahlanma politikası nedeniyle Azerbaycan ile bazı alanlarda ortak noktalar mevcuttur. Bu durum Rusya-Ermenistan stratejik ortaklığının zayıf noktasıdır ve Rusya'nın özellikle savunma alanında Ermenistan'a verdiği desteği kesin değil göreceli, diğer bir deyimle koşullara göre değişen bir nitelik taşıması sonucunu vermektedir.

Rusya'nın Ermenistan'ın savunmasına katkısı hangi hukuki temele dayanmaktadır?

İkili ilişkiler yönünden durum şudur.

- a. Ermenistan 1995 yılında Rusya ile yaptığı bir anlaşma ile bu ülkeye Gümrü yakınlarında bir askeri üs vermişti. Diğer yandan Rus güçlerinin Ermenistan'ın Sovyetler Birliği zamanındaki sınırlarını koruması da kararlaştırılmıştı. Bu fiiliyatta Rus güçlerinin Ermenistan'ın Türkiye ve İran'la olan sınırlarını koruyacağı anlamına gelmektedir. Ermenistan böylece Azerbaycan ile arasındaki olası silahlı çatışmalara Türkiye'nin Ermenistan toprakları üzerinden, müdahale etmek istemeyeceği düşünmekte ve bu durumu hesaba katarak Azerbaycan'a karşı politikasını saptamakta ve yürütmektedir. Bu "Rus şemsiyesi" Ermenistan'ın Türkiye'ye karşı uyguladığı tavizsiz ve zaman zaman saldırgan denebilecek politikalarına temel teşkil etmektedir. Kısaca söylemek gerekirse Ermenistan askeri alanda, Rus şemsiyesi nedeniyle, Türkiye'den çekinmemektedir.
- b. Ermenistan'ın diğer iki komşusu (Gürcistan ve Azerbaycan) olan sınırları Rusya tarafından korunmamaktadır.

Bilinen durum bu olmakla beraber Ermeni siyasetçileri bazen Ermenistan'ın Azerbaycan ile olan sınırlarının Rus güçleri tarafından korunacağına dair iki ülke arasında bir anlaşma, en azından bir mutabakat olduğu anlamına gelecek beyanlarda bulunmaktadır. Bu durum, özellikle 2010 yılında Ermenistan'daki Rus üssünün süresinin uzatılması sırasında görülmüştür.

Yukarıda değindiğimiz, Ermenistan'ın 1995 yılında Rusya ile imzaladığı ve Gümrü'de bir Rus üssü kurulmasına ilişkin anlaşma 25 yıllık olup 2020 yılında son bulacaktı. Süresinin dolmasına on yıl kadar bir zaman varken bu anlaşma, 20 Ağustos 2010 tarihinde, 24 yıl daha uzatıldı sona eriş tarihi 2044 yılı oldu¹⁰⁴. Böylece Güney Kafkaslardaki tek Rus askeri varlığının en azından bu asrın ortalarına kadar devam edeceği, diğer bir deyimle Rusya'nın Güney Kafkasları terk etme gibi bir niyetinin hiç olmadığı anlaşılmış oldu.

Ermenistan'ın bu anlaşmadan ne kazandığına gelince Gümrü üssünün Ermeni silahlı güçleriyle birlikte, Ermenistan'ın güvenliğini de sağlayacağına ve ayrıca Rusya'nın Ermenistan'a modern ve uygun silahlar ve özel askeri teçhizat verilmesini kabul ettiğine dair o dönemde Ermenistan basınında yazılar çıktı¹⁰⁵. Başkan Sarkisyan da imza günü Başkan Medvedev ile birlikte

104 Bu konuda Ermeni Araştırmaları Dergisi'nin 36. sayısında (2010) ayrıntılı bilgi mevcuttur. ss.74-82

105 "Russia-Armenian Defense Pact Will Avert New War in Karabakh" *Armenianliberty.org*, ve *RFE/RL* 17 Ağustos 2010.

yaptığı basın toplantısında “Protokol Ermenistan’daki Rus askeri üssünün varlığını uzatmakla kalmamakta aynı zamanda coğrafi ve stratejik yükümlülüklerinin kapsamını da genişletmektedir. Şimdiye kadar üssün faaliyeti eski Sovyetler Birliği devleti sınırlarıyla kısıtlıydı, şimdi bu kısıtlama anlaşmanın metninden çıkarılmıştır. Rusya, ortaklaşa olarak Ermenistan Cumhuriyetinin güvenliğini sağlama sorumluluğunu ve modern silahlarla kuvvetlerimizin silahlarının arttırılmasına yardım etmeyi yüklenmiştir”¹⁰⁶ sözleriyle basın haberlerini doğrulayan ifadeler kullandı. Ancak Medvedev’in bu konuya hiç değinmemesi dikkatleri çekti.

Bu ziyaretten kısa bir süre sonra, 2010 yılı Eylül ayı başında, Başkan Medvedev, Ermenistan ile Azerbaycan arasında bir denge gözetmek için, Bakü’ye de bir resmi ziyarette bulundu. Bu ziyaretten hemen önce Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov bir Azerbaycan gazetesine verdiği mülakatta¹⁰⁷ Ermenistan’daki Rus üssü konusuna da değinerek Ermenistan’la 20 Ağustos’ta imzalanmış olan protokolün sadece üssün süresini uzattığını, bu üssün işlevini değiştirmediğini, ne üsteki askerlerin ne de silahların sayısını arttırmadığını, bu üssün esas amacının Rus Federasyonun çıkarlarını korumak olduğunu, bu çıkarların Güney Kafkasya ve Hazar bölgesinde istikrarın korunmasını da içerdiğini, üssün süresinin uzatılmasıyla bu amacın değişmediğini söyledi¹⁰⁸. Başkan Medvedev de Azerbaycan’ı ziyareti sırasında aynı mealde konuştu ve imzalanan protokolün Azerbaycan’ın güvenliği için bir tehlike oluşturmadığını ileri sürdü¹⁰⁹.

Sonuç olarak Ermenistan Gümrü üssünün süresini uzatan 20 Ağustos 2010 tarihli anlaşmayla Rusya’nın Ermenistan’ın güvenliğini sağlama sorumluluğunu yüklediğini ve ayrıca Ermenistan ordusuna modern silahlar vermeyi kabul ettiğini ileri sürmekte Rus yetkililer ise bu konuda sessiz kalmış bulunmaktadır. Bu çelişkili durum halen açıklığa kavuşmuş değildir. Rus üssünün süresini uzatan anlaşmada Ermenistan’ın korunmasına dair bir hüküm bulunmadığı ancak bu konunun kamuoyuna açıklanmayan bir başka belgede yer aldığı düşünülebilir. Bu mümkündür, ancak Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 102 maddesi ülkeler arasında yapılan her türlü anlaşmanın Sekretarya’da kütüğe işlenmesini amirdir. Kütüğe işlenmemiş anlaşmalar Birleşmiş Milletler organları önünde ileri sürülemediğinden Rusya’nın, uluslararası yargıda yok farz edilecek ve Bir ve İkinci Dünya Savaşlarının “gizli” anlaşmalarının yarattığı sorunlar nedeniyle kamuoyunda hiç tasvip edilmeyen bu usule başvuracağını düşünmek zordur zira Ermenistan’la gizli

106 <http://www.president.am/events/press/eng/?id=54>

107 “Russian FM Sergey Lavrov on Essence of St. Petersburg Proposals on Nagorno-Karabakh Conflict, Major Goal of Russian Military Base in Armenia” *Today Azerbaijan*, 29 Ağustos 2010.

108 Aynı kaynak

109 “Dimitri Medvedev rassure l’Azerbaïdjan sur l’Accord arméno-russe” *Armenews*, 3 Eylül 2010.

bir savunma anlaşması yapılmış olmasının ortaya çıkması ki bir gün muhakkak çıkacaktır, Rusya-Azerbaycan ilişkilerini tahrip edecektir. Bu nedenle Rusya Ermenistan'ı kazanırken zengin Azerbaycan'ı kaybedecektir ki böyle bir davranış Rus diplomasisinin tarzı değildir. Ancak Sarkisyan'ın da hiçbir dayanağı olmadan konuşması beklenemez. Bu durumda Ermenistan'a şifahi bazı vaatlerde bulunmuş olması mümkündür.

Çok taraflı ilişkilerde ise durum biraz farklıdır.

Başta Rusya Federasyonu olmak üzere, Sovyetler Birliğinden ayrılmış bazı Cumhuriyetler (Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rus Federasyonu) tarafından kurulan Kolektif Güvenlik Antlaşmasının (Treaty on Collective Security) taraftarıdır. Bu ülkeler söz konusu antlaşmanın uygulanması için kurulan Kolektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı'na da (Collective Security Treaty Organization = CSTO)da üyedir.

Kolektif Güvenlik Antlaşmasının 4. Maddesi, taraf ülkelere karşı yapılabilecek saldırılara ilişkindir. Buna göre Taraf ülkelerden herhangi birine karşı bir saldırı halinde, diğer tüm taraf ülkeler, askeri olanlar dâhil, gerekli yardımı sağlayacaklar ve ellerindeki olanaklarla bu ülkeye destek vereceklerdir. Bu maddede yardım ve desteğin Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 51. maddesindeki kolektif savunma hakkının kullanılması gereğince verileceği de kayıtlıdır¹¹⁰.

Buna göre Ermenistan, bir saldırıya maruz kaldığı takdirde, Kolektif Güvenlik Antlaşmasına taraf ülkelerden askeri yardım alacaktır. Durum böyle olmakla beraber bu yardım otomatik bir nitelik taşımamaktadır. Diğer bir deyimle Ermenistan'a (veya bir başka taraf ülkeye) saldırı halinde askeri yardım hemen yapılmayacak bunun için taraf ülkelerin oybirliğiyle karar vermesi gerekecektir. Günümüz koşullarında CSTO'nun Müslüman ülkelerinin Azerbaycan'a karşı askeri güç kullanılmasına izin vereceklerini düşünmek

110 Bu maddenin İngilizce metni şöyledir:

"In case an act of aggression is committed against any of the Member States all the others Members States will provide it with necessary assistance, including military one, as well as provide support with the means at their disposal in exercise of the right to collective defense in accordance with Article 51 of the UN Charter" .

Söz konusu maddede 2010 yılında, esasına dokunulmadan şu değişiklik yapılmıştır: If one of the Member States undergoes aggression (armed attack menacing to safety, stability, territorial integrity and sovereignty), it will be considered by the Member States as aggression (armed attack menacing to safety, stability, territorial integrity and sovereignty) to all the Member States of this Treaty.

In case of aggression commission (armed attack menacing to safety, stability, territorial integrity and sovereignty) to any of the Member States, all the other Member States at request of this Member State shall immediately provide the latter with the necessary help, including military one, as well as provide support by the means at their disposal in accordance with the right to collective defence pursuant to article 51 of the UN Charter.

The Member States shall immediately inform the United Nations Security Council on the measures taken on the basis of this article. When implementing these measures, the Member States shall adhere to the relevant provisions of the UN Charter."

güçtür. Nitekim bizzat Başkan Sarkisyan bu durumu dolaylı olarak dile getirmiştir. Ermenistan Başkanı CSTO'nun Rusya'nın Soçi kentinde 23 Eylül 2013 tarihinde yapılan Konsey toplantısındaki konuşmasında¹¹¹ daha önce 2012 Aralık ayında Moskova'da yapılan toplantıda kabul edilen bir kararda, Karabağ sorununun sadece barışçı yollarla, OSCE Minsk Grubunun aracılığıyla ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasına, uluslararası hukukun ilke ve kurallarına ve bu kurallar arasında özellikle kuvvet kullanılmaması, kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmaması, eşitlik ve halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi ve devletlerin toprak bütünlüğüne ilişkin olanlarına dayanarak çözümlenmesinin öneminin vurgulandığını hatırlatmıştır. Sarkisyan alınan bu kararın ruhuna aykırı olarak, bazı CSTO üyesi ülkelerin başka uluslararası kuruluşlarda aynı konuda bazı bildirimleri kabul ettiklerini söylemiştir. Sarkisyan birçok ülkenin Azerbaycan'dan çıkarları olabileceğini ancak bu çıkarları yansıtan belgelerin kabulünün Ermenistan için kabul edilemez olduğunu ve CSTO'nun çıkarlarına ters düştüğünü de ifade etmiştir.

Başkan Sarkisyan bu konuşmasında “bazı üye devletlerin” kim olduğunu açıklamamışsa da bunların CSTO'nun Müslüman ülkeleri olan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan olduğunda şüphe yoktur. Bu ülkeler İslam İşbirliği Teşkilatının Karabağ konusundaki Azerbaycan görüşlerini benimseyen ve oybirliği ile alınan kararlarını kabul etmişlerdir.

Ayrıca Kazakistan ve Kırgızistan 16 Ağustos 2013 tarihinde Azerbaycan'ın Gebele kentinde yapılan Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi toplantısında Karabağ sorunun Azerbaycan'ın uluslararası tanınmış sınırları içinde çözümlenmesine öngören bir bildiriye de kabul etmişlerdir¹¹².

CSTO'un emrindeki askeri güçlerin büyük bir kısmı Rus birlikleridir. Ancak Rusya'nın, CST 4. maddesine dayanarak tek başına diğer bir taraf ülkeye askeri yardım yapması hukuken mümkün değildir. Zira bu madde askeri ve diğer yardımların “kolektif” olarak yapılabilmesini belirtmektedir.

Bu konuda gözden uzak tutulmaması gereken bir diğer husus, Karabağ anlaşmazlığı silahlı bir çatışmaya dönüşürse bunun, hukuken, Ermenistan'a karşı bir saldırı olmayabileceğidir. Karabağ'ı çevreleyen ve halen Ermeni işgali altında olan yedi “rayon”un Azerbaycan'a ait olduğunda, Ermenistan dâhil, kimsenin şüphesi yoktur. O nedenle Azerbaycan'ın bu yerleri Ermeni işgalinden kurtarmak için yapacağı bir askeri harekât Ermenistan'a karşı bir saldırı teşkil etmeyecek, dolayısıyla, CSTO'nun müdahalesini de gerektirmeyecektir.

111 “Statement of President Serzh Sargsyan at the closed meeting of the leaders of CSTO Council” <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/23/President-Serzh-Sargsyan-participated-at-the-session-of-the-CSTO-Collective-Security-Council/>

112 “Armenia Slams Turkic Allies Over Pro-Azeri Statement” *RFE/RL*, 23 Eylül 2013.

Karabağ'da da benzer bir durum mevcuttur. Bu bölge, uluslararası hukuka göre Azerbaycan'a bağlıdır. O nedenle bu toprakların kurtarılması için yapılacak bir askeri harekât Ermenistan'a saldırı anlamına gelmeyecektir. Hukuki durum böyle olmakla birlikte Gümrü'deki Rus üssü komutanı Albay Ruzinsky'nin aksi yönde bir beyanda bulunduğunu sonra bir Rus generalinin CSTO'un Karabağ ile ilgisinin olmadığını söylediğini yukarıda gördük.

Diğer yandan Ermenistan da bu bölgenin, kendisine ait olduğunu ileri sürmemekte ve bağımsız bir devlet olduğunu belirtmektedir. Kendi çapına göre hayli silahlanmış olmakla beraber Azerbaycan'a karşı koyması mümkün olmayan bu bölge uluslararası tanınmamış olduğundan, Ermenistan hariç, başka bir devletle savunma anlaşması yapamamakta veya savunmasını CSTO gibi bir kuruluş içinde sağlayamamaktadır.

Bu konuda diğer bir faktör Rusya'ya ne derecede güvenebileceğidir. Ermenistan ile gayet yakın ilişkilere ve hatta askeri alanda ittifaka rağmen Rusya öteden beri Azerbaycan'a silah satmaktadır. Son büyük satış 2013 Haziran ayında olmuş olup değeri yaklaşık 1 milyar dolardır¹¹³. Bu münasebetle Rusya yıllardan beri Azerbaycan'a silah sattığını, diğer yandan Rusya'nın, Güney Kafkaslarda askeri dengeyi korumak bahanesiyle de Ermenistan'a da silah sattığını belirtelim¹¹⁴.

Azerbaycan'a satılan silahların gerektiğinde ve öncelikle Ermenistan'a karşı kullanılacağına şüphe olmadığına göre satışlar Ermenistan'ın aleyhine bir durum yaratmaktadır. Ancak Rusya dolar kazancının cazibesi altında satıştan çekinmemekte ve sonra bunları tevیل etmeye çalışmaktadır. Bu son satışın Güney Kafkaslarda askeri dengeyi korumaya¹¹⁵ yönelik olduğu veya bu satışın askeri dengeyi bozmadığı¹¹⁶ gibi gerekçeler ileri sürülmüştür. Bu konuda ilginç olan Ermeni tarafının da Rusya'yı kollamak amacıyla Azerbaycan'a yapılan satışları küçümsemeye veya Ermenistan'ın yeterince silahlanmış olduğunu belirtmeye çalışmasıdır. Mesela Ermenistan Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Arthur Bagdasaryan Ermenistan'ın elindeki silahların nitelik olarak Azerbaycan silahlarından üstün olduğunu söylemiştir¹¹⁷. Ermenistan Savunma Bakanı Seyran Ohanyan da, Rusya'yı kollama telâşi içinde, Rusya ile askeri-teknik işbirliğinin çok yüksek düzeyde olduğunu, Ermenistan'ın bulunduğu bölgede nitelik bakımından dengeyi koruduğunu ifade etmiştir¹¹⁸. Son bir milyar dolarlık satışta 90 adet tank, 100

113 "Armenia Unfazed by Reported Russian Arms Supplies to Azerbaijan" *RFE/RL*, 19 Haziran 2013.

114 "Vladimir Yevseyev: "Only Two States in the CIS Can Afford Russian Arms" *Vestnik Kavkaza*, 23 Temmuz 2013.

115 "N. Borduyzha: Russia Sold Arms to Azerbaijan to Keep military parity in South Caucasus" *Arminfo*, 26 Haziran 2013.

116 "Armenian-Azeri Parity not Breached" by Russian Arms Supplies" *RFE/RL*, 26 Haziran 2013.

117 "Armenia Equipped with Superior Arms than Azerbaijan" *Armenpress*, 27 Haziran 2013.

118 "Seyran Ohanyan About Arms Race: The situation is Under Control" *Mediamax*, 26 Haziran 2013.

adet piyade taşıyıcı, motorlu toplar ve roket atarlar gibi modern silahlar bulunmaktadır. Azerbaycan 2003 yılında 163 milyon dolar olan savunma bütçesini halen 3,7 milyara çıkarmıştır. Bu rakam Ermenistan'ın tüm bütçesinden fazladır¹¹⁹. Bu durumda Ermenistan'ın dengeyi koruduğuna inanmak zordur. Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki askeri denge ancak Ermeni güçlerine, Ermenistan'daki Rus güçlerinin de eklenmesiyle sağlanıyor olabilir. Böyle ise Rus ve Ermeni güçlerinin Azerbaycan'a karşı birlikte hareket edecekleri şimdiden kararlaştırılmış demektir ki bu Azerbaycan için kabul edilemez bir durum yaratmaktadır.

Silah satışı konusunda Rusya'nın maddi çıkarlarını ön planda tuttuğunu olaylar açıkça göstermektedir. Ancak Ermenistan'ın Rusya dışında silah sağlaması güç olduğundan bu alanda ister istemez Rusya'ya muhtaçtır ve yukarıda açıkladığımız Rusya'yı mazur gösteren çabalar da bu ihtiyaçtan kaynaklansa gerektir.

Şimdiye kadar anlattıklarımızdan şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

- a. Ermenistan'da konuşlandırılmış Rus güçleri, Türkiye ve/veya İran'dan gelecek müdahalelere karşı Ermenistan'ı koruyacaktır.
- b. Rusya'nın ikili olarak Ermenistan'ı koruyacağına dair bir taahhüdü olup olmadığı açık değildir. Normal olarak Rusya'nın böyle bir yükümlülük altına girmesi, Azerbaycan ile ilişkilerine gayet kötü bir etki yapacak olması nedeniyle, makul görünmemektedir.
- c. Oy birliği kuralı ile CSTO'nun Ermenistan'ı koruma kararı alması imkânsız denecek ölçüde zordur.
- d. Askeri müdahale yedi Azeri rayon'unda ve/veya Karabağ'da olduğu takdirde hukuken Ermenistan'a bir saldırı yapılmış olmayacak ve CSTO'nun müdahalesi de gerekmeyecektir.

Silah satışı konusunda Rusya'nın maddi çıkarlarını ön planda tuttuğunu olaylar açıkça göstermektedir. Ancak Ermenistan'ın Rusya dışında silah sağlaması güç olduğundan bu alanda ister istemez Rusya'ya muhtaçtır ve yukarıda açıkladığımız Rusya'yı mazur gösteren çabalar da bu ihtiyaçtan kaynaklansa gerektir.

Görüldüğü üzere çarpışmaların yeniden başlaması halinde Ermenistan'a çarpışmaların olduğu yer veya yerlere ve o sırada hâkim konjonktüre göre yardım yapılacak veya yapılmayacaktır. Bu nedenle ne Rusya ile olan

119 "Defense Chief Dismisses Azeri Buildup" RFE/RL 28 Haziran 2013.

anlaşmalarının ne de CSTO üyesi olmasının Ermenistan'a kesin olarak güvenlik sağlayacağını söylemek mümkün değildir.

Güvenliği sağlamanın bir diğer yolu daha vardır: Güvenliği tehdit eden anlaşmazlığı çözmek. Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait toprakları işgal etmiş olduğunda şüphe bulunmamaktadır. Hiçbir devlet Karadağ'ı tanımamaktadır. O itibarla Ermenistan'ın görüşlerinin kabulü yoluyla bu anlaşmazlığı çözümlenme olasılığı mevcut değildir. Bu durumda işgal altındaki yedi Azeri rayon'undan çekilmek, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde Karabağ için bir statü saptayarak bu anlaşmazlığa son vermek ve böylelikle de sadece kendi güvenliğini sağlamakla kalmayıp Güney Kafkaslarda bir barış ve işbirliği dönemi başlatmak en makul yol olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

Makaleler

Alev Kılıç, “Avrasya Ekonomik Topluluğu Oluşumuna Ermenistan da Katılma Kararı aldı” AVİM Bülteni, 6 Eylül 2013.

<http://www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=6136>

“How the Armenian Population Assesses the General Situation of the Country” *Caucasus Analytical Digest*, No.53-54, 17 Temmuz 2013, ss. 36-40

Resmi Açıklamalar

“Statement by Serzh Sargsyan, President of the Republic of Armenia at the Third Eastern Partnership Summit” <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/11/29/President-Serzh-Sargsyan-speech-at-the-third-Eastern-Partnership-summit/>

“President Serzh Sargsyan participated at the summit of the EPP eastern partnership leaders in Chisinau” <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/07/11/President-Serzh-Sargsyan-participated-in-EPP-summit-Moldova/>

“L’UE et l’Arménie concluent un accord sur leurs relations commerciales” 24 Temmuz 2013 http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-740_fr.htm

“Résolution du Parlement européen du 12 septembre 2013 sur la pression exercée par la Russie sur des pays du partenariat oriental (dans le contexte du prochain sommet du partenariat oriental à Vilnius) (2013/2826(RSP))” <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0383+0+DOC+XML+V0//FR&language=FR>

“Joint Statement on the results of the visit of the President of the Republic of Armenia to the Russian Federation” 3 Eylül 2013 <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/03/President-Serzh-Sargsyan-and-President-Vladimir-Putin-joint-statement/>

“The RA President Serzh Sargsyan’s remarks at the press conference on the results of the negotiations with the RF President Vladimir Putin” 3 Eylül 2013 <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/03/President-Serzh-Sargsyan-working-visit-to-Russian-Federation/>

“European Parliament resolution of 23 October 2013 on the European Neighbourhood Policy: towards a strengthening of the partnership. Position of the European Parliament on the 2012 reports. (2013/2621(RSP))”

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0446+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>

“Foreign Minister Met With EU Commissioner” 5 Eylül 2013.:

http://www.mfa.am/en/press-releases/item/2013/09/05/meeting_Füle/

“Statement of Serzh Sargsyan the president of the republic of Armenia in the parliamentary assembly of the council of Europe” 2 Ekim 2013

<http://www.president.am/en/statements-and-messages/item/2013/10/02/President-Serzh-Sargsyan-participated-at-the-session-of-the-PACE-speech/>

“Joint statement between the republic of Armenia and the European Union”

http://www.mfa.am/en/press-releases/item/2013/11/29/eu_js/

“Statement by Serzh Sargsyan, President of the Republic of Armenia at the Third Eastern Partnership Summit” <http://www.president.am/en/press-release/item/2013/11/29/President-Serzh-Sargsyan-speech-at-the-third-Eastern-Partnership-summit/>

“Statement of President Serzh Sargsyan at the closed meeting of the leaders of CSTO Council”

<http://www.president.am/en/press-release/item/2013/09/23/President-Serzh-Sargsyan-participated-at-the-session-of-the-CSTO-Collective-Security-Council/>

Gazeteler, Haber Ajansları

Haber7.com

Armenews

Hürriyet Daily News

Aksam

Bakü-1News

Today's Zaman

Milliyet

NEWS.am

ntvmsnbc

Türkiye

Sabah

Vestnikkavkaza

Armenpress

Lragir.am

Armenpress

Aysor

RFE/RL

Arminfo.am

Asbarez

Euractiv

BBC

Turan News Agency

ArmeniaNow

ARKA

abhaber

Tendsinfo

Haber Türk

Panorama.am

Hetq.am

ArmeniaNow

AMT

Tert.am

mirrorspectator

Lragir

Mediamax